

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

**на тему: РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ В ПІДЛІТКОВОМУ
ВІЦІ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS**

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.0532-з
спеціальності 053– Психологія
Жужа Олексій Андрійович
Керівник: д-р. психол. наук, професор
кафедри психології Горбань Г. О
Рецензент: к. психол. наук., доцент
Кафедри психології Железнякова Ю.В.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології

Кафедра психології

Рівень вищої освіти магістр

Спеціальність 053 Психологія

Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

« ____ » _____ 2023 р.

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Жужі Олексію Андрійовичу

1. Тема роботи Розвиток креативного мислення в підлітковому віці як основа формування soft skills
керівник роботи Горбань Г. О д.психол.н., доцент, професор кафедри психології
затверджені наказом ЗНУ від «26» 09 2023 року № 1504-с
2. Строк подання студентом роботи _____
3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: здійснити аналіз наукової літератури щодо теоретичних основ розвитку креативного мислення; провести теоретико-методологічний аналіз методів підвищення рівня креативного мислення та формування soft skills у підлітків; теоретично обґрунтувати детермінуючий вплив онтогенезу креативного мислення на формування самоефективності у цій віковій групі; розробити практичні рекомендації щодо адаптації методу Едварда де Боно «Шість капелюхів мислення» на уроках з фаху у музичній школі.
5. Перелік графічного матеріалу: 2 таблиці, 2 малюнки.

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання Видав	Завдання прийняв
Вступ	Горбань Г. О. професор		
Розділ 1	Горбань Г. О. професор		
Розділ 2	Горбань Г. О. професор		
Розділ 3	Горбань Г. О. професор		
Висновки	Горбань Г. О. професор		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень –лютий 2023 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2023 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень-травень 2023 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	липень 2023 р.	Виконано
5	Робота над третім розділом	червень -серпень 2023 р.	Виконано
6	Написання висновків	вересень 2023 р.	Виконано
7	Передзахист	жовтень 2023 р.	Виконано
8	Нормоконтроль	листопад 2023 р.	Виконано

Студент _____ О.А. Жужа

Керівник роботи _____ Г.О. Горбань

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О. М. Грединаров

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: «Розвиток креативного мислення в підлітковому віці як основа формування soft skills»: 88 сторінок, 2 таблиці, 2 рисунки, 30 джерел.

Мета дослідження – визначити особливості розвитку креативного мислення в підлітковому віці та розробити рекомендації щодо розвитку креативного мислення в підлітковому віці на уроках з фаху у музичній школі.

Об'єкт дослідження – креативне мислення.

Предмет дослідження – особливості розвитку креативного мислення в підлітковому віці.

Методи дослідження: аналітичний, теоретико методологічний.

Дослідження спрямоване на аналіз впливу креативного мислення на формування «soft skills» у підлітків з метою поліпшення процесу переходу в дорослість і подолання труднощів, пов'язаних із підлітковим віком. Враховуючи активний розвиток особистості та формування цінностей під час підліткового віку, важливо дослідити, як саме креативне мислення може впливати на формування ключових навичок, необхідних у ХХІ столітті. Під час дослідження для визначення науково-теоретичних підходів до розвитку креативного мислення та його впливу на формування «soft skills» у підлітків використовувався системний аналіз. Додатковими методами були аналіз тенденцій та структурне моделювання динамічних процесів онтогенезу креативного мислення та його впливу на навички «soft skill». Отримані результати можуть бути корисними для психологів, педагогів та батьків, які працюють над стратегіями розвитку підлітків та готування їх до вимог сучасного суспільства. Кваліфікаційна робота включає вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел, додатки.

КРЕАТИВНЕ МИСЛЕННЯ, ОНТОГЕНЕЗ, ПІДЛІТКОВИЙ ВІК, СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ, СОФТ-СКІЛС (SOFT SKILLS), СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ.

SUMMARY

Zhuzha O.A. Development of creative thinking in adolescence as a basis for the formation of soft skills.

Master's thesis: 88 pages, 2 tables, 2 figures, 30 sources.

Purpose: to determine the peculiarities of the development of creative thinking in adolescence and to develop recommendations for the development of creative thinking in adolescence in music school lessons.

Object of research: creative thinking.

Subject of research: peculiarities of the development of creative thinking in adolescence.

Research methods: analytical, theoretical and methodological.

Research is sent to the analysis of influence of the креативного thinking on forming of "soft skills" for teenagers with the aim of improvement of process of passing to the adulthood and overcoming of the difficulties related to the teens. Taking into account active development of personality and forming of values during teens, it is important to investigate, as a self креативне thinking can influence on forming of key skills necessary in XXI century. During research for determination of the theoretical going near development of the креативного thinking and his influence on forming of "soft skills" for teenagers the analysis of the systems was used. Additional methods were an analysis of tendencies and structural design of dynamic processes of ontogenesis of the креативного thinking and his influence on skills of "soft skill". The got results can be useful to the psychologists, teachers and parents that work on strategies of development of teenagers and preparation of them to the requirements of modern society. Qualifying work includes an entry, two divisions, conclusions, list of the used sources, additions.

Keywords: CREATIVE THINKING, ONTOGENY, ADOLESCENCE, SYSTEM ANALYSIS, SOFT SKILLS, DEVELOPMENT STRATEGY.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....	11
1.1 Креативне мислення як феномен наукового дослідження.....	11
1.2 Креативність як складова Soft skills	30
1.3 Розвиток креативного мислення у підлітковому віці.....	41
РОЗДІЛ 2. ШЛЯХИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ У ПІДЛІТКІВ.....	52
2.1 Стратегія розвитку креативного мислення.....	52
2.2 Метод Едварда де Боно «Шість капелюхів мислення».....	62
2.3 Практичні рекомендації щодо розвитку креативного мислення на уроках з фаху у музичній школі.....	68
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76
ДОДАТКИ.....	80

ВСТУП

Сучасний світ визначається неперервними змінами та інноваціями, і успішне функціонування в ньому вимагає постійного розвитку та адаптації до нових умов. Здатність адаптуватися та швидко реагувати на виклики стала критичною для досягнення успіху в сучасному суспільстві. У цьому контексті, креативність та креативне мислення виступають як ключові фактори, що визначають індивідуальний та професійний розвиток особистості.

Концепція четвертої економічної революції, визначена Клаусом Швабом, обумовлює новий спосіб розвитку, де роботизація та автоматизація виробництва змінюють багато традиційних професій. Це призводить до зникнення деяких спеціальностей та виникнення нових, які вимагають не лише технічних навичок, але і «soft skills» навичок, таких як ефективне спілкування, робота в команді, критичне мислення та креативність. Розвиток цих навичок стає необхідною передумовою для досягнення успіху в кар'єрі та особистому житті.

У сучасних умовах глобальної соціально-економічної нестабільності розвиток особистості, особливо серед молоді, набуває важливого значення для майбутнього України. Молодь прагне до успіху в професійній сфері, активної участі в суспільному житті та позитивного впливу на суспільство. Важливо враховувати нові вимоги, що визначають сучасну парадигму розвитку, та зрозуміти, як розвиток креативного мислення може сприяти формуванню необхідних «soft skills». Розвиток креативного мислення та таких «soft skills» як емпатія, комунікація, критичне мислення, допомагає уникнути девіантної поведінки підлітків та сприяє психологічному здоров'ю та соціальній адаптації. На думку Е. Еріксона [1] психічний розвиток особистості відбувається в процесі через проходження «критичних точок» вікового онтогенезу. «Критична точка» в його трактуванні це момент прийняття прогресивних або регресивних

рішень. За Е. Еріксоном у цих точках людина отримує своє майбутнє – краще або гірше, але в будь-якому випадку змінене.

У сучасних умовах розвитку українського суспільства становить актуальну проблему формування особистості, яка має здатність до активної творчої діяльності. Ця проблема набуває особливої гостроти під час кризових періодів у суспільстві, таких як період війни, який ми в цей час переживаємо. Важливо зауважити, що війна не обмежується лише військовими діями, вона також впливає на спосіб мислення та психологічний стан людей. Креативне мислення може бути розглянуте як прояв вільної особистості, яка існує в рамках демократичного суспільства. У більшості випадків, креативність не характерна для рабської свідомості та авторитарних структур управління у суспільстві.

Дослідження спрямовано на вивчення впливу креативного мислення на формування «soft skills» у підлітків, які в сукупності дають можливість в позитивному сенсі набути дорослості, пройти період «підліткового віку» та позитивно, продуктивно без перешкод подолати кризи, які супроводжують цей процес, уникаючи деструкції, фрустрації тощо.

Разом з тим креативне мислення розглядається як складний феномен психічної діяльності, який пов'язаний з ширшим поняттям як креативність, котре потребує комплексного розуміння та дослідження. Зважаючи на те, що підлітковий вік є періодом активного розвитку особистості та формування цінностей, важливо дослідити, як саме креативне мислення може впливати на формування ключових навичок, необхідних у XXI столітті.

Об'єкт дослідження – креативне мислення.

Предмет дослідження – особливості розвитку креативного мислення в підлітковому віці.

Мета дослідження – визначити особливості розвитку креативного мислення в підлітковому віці та розробити рекомендації щодо розвитку креативного мислення в підлітковому віці на уроках у музичній школі.

Гіпотеза: Передбачає, що розвиток креативного мислення сприяє формуванню соціально ефективної особистості підлітка, підвищуючи його комунікативні здібності та допомагаючи знайти власний стиль виразного висловлювання думок та поведінки у соціальному оточенні, сприяє його активній участі у творчих процесах або заходах.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз наукової літератури щодо теоретичних основ розвитку креативного мислення; провести теоретичний аналіз методів, концепцій, стратегій підвищення рівня креативного мислення.

2. Аналіз сучасних поглядів формування soft skills в загальній системі компетентностей особистості та ролі креативного мислення як складової soft skills.

3. Розкрити передумови і особливості розвитку креативного мислення в підлітковому віці.

4. Розробити рекомендації щодо розвитку креативного мислення в підлітковому віці з врахуванням сучасних реалій життєдіяльності.

5. Визначити прогностичний потенціал впровадження рекомендацій з розвитку креативного мислення як складової формування «soft skills» у підлітків.

Методи дослідження:

1. Теоретичний аналіз наукових джерел.

2. Моделювання процесів розвитку креативного мислення.

3. Проектування засобів розвитку мислення.

Наукова новизна нашого дослідження полягає в поглибленні розуміння змісту креативного мислення та його впливу на розвиток «soft skills» серед підлітків. Робота розкриває теоретичні аспекти, систематизує та узагальнює наукові дані щодо особливостей розвитку креативного мислення. Вона враховує сучасні тенденції розвитку креативного мислення в життєдіяльності підлітків. Зокрема, розглядаються фактори, які впливають на розвиток творчого потенціалу підлітків, враховуючи психологічні аспекти даного періоду

становлення особистості. Одним із ключових аспектів наукової новизни є аналіз прогнозного впливу розвитку креативного мислення на формування «soft skills» у підлітків. Робота розглядає можливості використання набутих творчих навичок в різних сферах життя підлітків та їх перспективи на майбутнє. Важливим етапом дослідження є розробка рекомендацій для викладачів гри на музичних інструментах. Запропоновані методи включають активні форми взаємодії з учнем/ученицею, які стимулюють творчий підхід до навчання, індивідуалізацію, що враховує різноманітність здібностей учнів, та використання інтерактивних технологій для залучення підлітків до навчального процесу.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що одержані результати, які складають основу розроблених рекомендацій, можуть бути використані психологами, педагогами та батьками для розвитку підлітків та підготовки їх до викликів сучасного суспільства, а також можуть бути використані в системі психологічного супроводу освітнього процесу задля цілеспрямованого формування креативного мислення задля формування самоефективності підлітків.

Підтвердження на базі Запорізької дитячої музичної школи № 6, Харківської музичної школи № 14 викладач Куш Л. М., Чернігівської школи мистецтв при Фаховому музичному коледжі в класі ударних інструментів викладач Смоляк Л. І.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

1.1 Креативне мислення як феномен наукового дослідження

Сучасні реалії вимагають нового підходу до суспільного розвитку, наукового прогресу та економічного порядку. Цей контекст заохочує зміни в суспільній філософії. Люди мають бути готові до перетворень і брати активну участь у процесах реформ.

Ця проблема виявляє особливу гостроту під час кризових періодів у суспільстві, таких як війна, яку ми переживаємо. Важливо зауважити, що війна не обмежується лише військовими діями, вона також впливає на спосіб мислення та психологічний стан людей

Креативність може бути розглянута як властивість мислення вільної особистості демократичного суспільства. Розвиток творчості досліджується філософами та науковцями з античних часів і до сьогодення.

На сьогоденному етапі побудови українського суспільства ключовим завданням є розвиток особистості, яка здатна не лише сприймати, розуміти й створювати матеріальні та духовні цінності, але й самостійно приймати рішення у нестандартних ситуаціях, творчо мислити і гнучко реагувати на зміни, що відбуваються.

На нашу думку, на розвиток креативного мислення підлітків комплексно впливає різноманітність освітніх просторів: навчання у загально освітній школі, у закладах позашкільної освіти, в системі неформальної освіти. Розширення освітніх можливостей дитини у позашкільній освіті (музичні школи, школи мистецтв, спортивні секції, творчі студії) забезпечує розвиток у дітей творчих здібностей, формування навичок самоосвіти, здатності до самореалізації.

З досвіду високорозвинених країн, наприклад у Японії, існують дві школи. Перша - це навчання природничим та гуманітарним наукам, а в другій вивчають різні види мистецтва, форми спілкування, моделювання, тобто все, що пов'язано з розвитком творчості й зокрема креативного мислення. Тому у розвинутих країнах Світу вважають перспективною наявність в особистості навичок креативного мислення, як важливого чинника розвитку особистості в цілому, що визначає її готовність змінюватися і відмовлятися від стереотипів.

Разом з тим слід зазначити, що саме розвитку творчості та креативного мислення сприяють відносини (між підлітком та дорослим, учнем та викладачем або тренером), які мають ґрунтуватися на повазі та людяності.

Зміна соціальних відносин зумовлює нові вимоги до змісту, форм та методів навчання та виховання в освіті. Нові цінності та орієнтири освіти відображаються у впровадженні індивідуально-особистісного підходу у навчанні та встановленні суб'єкт-суб'єктних відносин між вчителями та учнями. Індивідуально-особистісний підхід в освіті означає приділення уваги унікальним потребам, здібностям, інтересам та темпам розвитку кожного учня. Це передбачає персоналізацію навчання, та вираховування особливостей кожного учня.

Суб'єкт-суб'єктні відносини між вчителями, викладачами та учнями передбачають співпрацю, взаємодію та взаєморозуміння між обома сторонами відповідно спільної мети. За таких умов учні стають активними учасниками навчального процесу, мають можливість і бажання ініціювати діалог, висловлювати свої думки, приймати рішення в процесі навчання. Учитель за таких умов змінює менторську позицію на роль наставника, фасилітатора, що дає йому змогу сприяти соціальному, когнітивному і емоційному розвитку учнів, формування «soft skills».

Отже, перехід до індивідуально-особистісного підходу та суб'єкт-суб'єктних відносин у навчанні сприяє формуванню готовності молодого покоління до розв'язання сучасних соціальних та економічних завдань.

В цьому контексті розвиток креативного мислення розглядається як системний процес у функціонуванні людської психіки, що охоплює різні рівні життєдіяльності людини. Ці рівні визначаються ступенем сформованості знань, умінь і навичок у конкретної особистості і враховують взаємодію між різними аспектами цього процесу через соціокультурні та в їх контексті особистісні процеси навчання, виховання і розвитку. Нарешті гармонійні взаємовідносини між духом, душею і тілом людини виявляються як ключовий фактор, який впливає на особистісний рівень прояву креативного мислення. Взаємодія цих компонентів психіки сприяє більш ефективному функціонуванню і розвитку креативного мислення та формуванню позитивного соціального досвіду у підлітковому віці.

Ми вважаємо, що системний аналіз креативного мислення допоможе розкрити внутрішню структуру цього феномену та взаємозв'язки між його складовими елементами, також сприятиме кращому розумінню наявного рівня розвитку креативного мислення для подальшого його розвитку в особистості.

На думку С. П. Яланської [2] заслуговують на увагу дослідження Л.С. Виготського: Він зазначав, що ми не маємо ідеалізувати роль інтелекту для творчості. На його думку обидва фактори – інтелектуальний та емоційний – є в рівній мірі необхідними для акту творчості. Тут почуття, як і думки, спрямовують творчість людини. У своїх дослідженнях процесу творчості Л.С. Виготський використовував не інтелектуальний, а системний підхід, пов'язуючи творчість з інтелектуальними здібностями людини (здатність до уяви) та з афективним компонентом особистості (емоційний настрій, почуття).

Вітчизняними й закордонними психологами-теоретиками були сформульовані різні підходи до розуміння природи творчості:

1. Психогенетичний підхід: цей підхід припускає, що кожна людина народжується з певним рівнем природної обдарованості у творчих здібностях. Творча здібність розглядається як вроджена потреба та реалізується через механізм наслідування.

2. Чуттєво-емоційний підхід: цей підхід підкреслює важливість внутрішньої активності особистості у процесі творчості та звертає увагу на емоційні та чуттєві реакції як частину цього процесу. Емоційні переживання можуть бути джерелом натхнення, стимулом для творчості або навпаки стати перешкодою у творчій діяльності.

3. Аксіологічний (ціннісний) підхід: цей підхід акцентує на ролі цінностей у визначенні сутності творчості. Він стверджує, що творчість має ціннісний характер і є цінною лише тоді, коли вона виражається у позитивній продуктивності або відповідає певним цінностям.

4. Мотиваційний підхід: цей підхід ставить у центр уваги мотивацію особистості, що підштовхує її до творчості. Він вбачає, що специфічні внутрішні прагнення і мотиви грають важливу роль у виникненні та розвитку творчості.

5. Діяльнісний підхід: цей підхід висуває тезу, що внутрішня активність особистості, яка часто виражається у зовнішній діяльності, є ключовим аспектом творчості. Метою цієї діяльності є перетворення світу через власну активність.

6. Соціальний підхід: цей підхід враховує вплив соціокультурного середовища на розвиток творчих можливостей людини. Він вважає, що соціальні чинники визначають та підтримують можливості для реалізації творчості або можуть її гальмувати [2].

Кожен з цих підходів та напрямів дослідження надає унікальний погляд на природу творчості взагалі та креативного мислення зокрема та допомагає розуміти різні аспекти цього складного явища.

Термін «креативність» було вжито психологом Д. Сімпсоном у 1922 році. Учений вважав, що «креативність» – це здатність людини відмовитися від стереотипних способів мислення, «здатність до руйнування загальноприйнятого, звичайного порядку походження ідей у процесі мислення» [3].

Одне з найперших визначень креативності надав американський учений, професор Стенфордського університету Джон Као: «Креативність – це цілісний процес генерації ідей, їх розвитку та перетворення на цінності. Цей процес поєднує в собі те, що люди називають новаторством» [4]. Він визначає креативність одночасно як мистецтво породження нових ідей і як науку відточування цих ідей до стадії відтворення на ділі.

Попри тривале застосування терміну, креативність як окремого поняття було впроваджено лише у 50-х рр. ХХ ст. завдяки Дж. Гілфорду. У 1950 році саме Дж. Гілфорд у зверненні під час вступу на посаду президента Американської психологічної асоціації запропонував психологам зосередити свою увагу на вивченні креативності. Дж. Гілфорд вважав, що креативність – це здатність генерувати нові ідеї та рішення, відмовляючись від загальноприйнятих або стереотипних методів мислення. Ця концепція стала особливо популярною після публікації робіт, в яких була визначена різниця між двома типами мисленнєвих операцій конвергенцією і дивергенцією.

На думку професора І. Мілославського, [5, 127] терміном «креативний» позначається творчість, що не тільки висуває ідеї, але й доводить їх до конкретного практичного результату. У цьому твердженні акцентується на внутрішніх та зовнішніх умовах, де креативність викликає виникнення чогось нового, непередбачуваного та оригінального, особливо в тих ситуаціях, коли відсутні стандартні шаблони та алгоритми. У визначенні креативності також зазначаються індивідуальні та особистісні риси людини, такі як творче мислення, розвинена уява, естетичне сприйняття світу, відкритість до нового життєвого досвіду, незалежність, гнучкість, динамічність, оригінальність та самобутність.

Звернемося до походження значення лексем слів творче і креативне мислення. Кожне слово це згорнутий смисл, модель розвитку закладеного в нього змісту.

За даними [6] на початку 90-х років ХХ століття, після падіння радянського режиму в Україні, українські науковці розпочали дослідження

креативності під впливом західної науки, зокрема англійськомовної літератури. У цей період багато учених віддали перевагу використанню українських слів «творчий» і «творчість», які відповідали українській мовній традиції, замість застосування іншомовних термінів, таких як «creative» чи «creativity». До цього змушувало зокрема те, що словники української мови (як одномовні тлумачні, так і двомовні, наприклад, англійсько-українські) аж до початку 2000-х рр. не пропонували таких лексем, як креативність, креативний тощо. Не фіксував ані академічний 11-томний словник української мови (1970-1980), ані етимологічний словник української мови (1989), ані словник іншомовних слів Мельничука (1974, 1985).

Проте під кінець 90-х років почалася тенденція до більш активного використання слів на основі «креатив» у наукових дослідженнях, публіцистиці та навіть у мовленні звичайних громадян. Варто відзначити, що це використання було не завжди послідовним, і поняття «креативність» і «творчість» часто вживалися як синоніми. Дослідники стверджують, що ця зміна в мовленні відбувалася не обов'язково через зміни в наукових парадигмах щодо розуміння творчості та креативності, а, скоріше, вона була відображенням загального процесу демократизації науки й інших сфер суспільного життя. Ця зміна також може бути пов'язана з загальною модою на використання іноземних слів, включаючи «креативність», яка віддзеркалювала вплив англійської мови та іноземної масової культури на українське суспільство й зростаючою доступністю англійськомовних джерел і закордонної масової культури для різних верств українського населення.

Результати досліджень Т. Вакуленка та В. Терещенка показують, що зміни в мовленні й розумінні понять «креативний» та «творчий» в Україні відобразилися в лексикографічних працях і вже у 2017 році 20-томний академічний словник української мови включив значно більший перелік слів на основі «креатив» і надав їм конкретні визначення. Така зміна свідчить про те, що розуміння понять «креативний» і «творчий» стало більш диференційованим і точнішим у мовленні.

Отже, на сьогодні, феномен «креативності» і феномен «творчості» не є тотожними. Розрізнення між цими поняттями стало більш виразним, і слово «креативний» зайняло свою власну семантичну нішу, не загрожуючи витісненню поняття «творчий» [6]. Ось лише деякі з виразно помітних відмінностей:

1. Креативне – це завжди обмежене в часі «дійство»: можна сказати творче життя, творче літо, творче десятиліття, творчий період, але не можна сказати креативне життя, креативне літо, креативний період. Креативне є ніби короткотерміновим, не передбачаючи «вічності».

2. Креативне, на противагу творчому, не передбачає, так би мовити, «вогню», «натхнення»: можна сказати творчий запал, вогник, вогонь, творче натхнення, горіння, полум'я, творча одержимість, але не вдається те саме сказати щодо креативності. Креативне є ніби поверховим: можна сказати творча глибина, творчий масштаб, але не креативна глибина чи креативний масштаб [7].

На сьогодні ми можемо виділити ряд концепцій розвитку творчості та креативності. Першою з них є концепція креативності, розроблена Дж. Гілфордом [8]. У своїй концепції він вивчає ключові аспекти креативності, які визначаються наступним чином:

1. Здатність ідентифікувати та поставити проблеми.
2. Здатність генерувати велику кількість ідей.
3. Гнучкість, тобто здатність створювати різноманітні ідеї.
4. Оригінальність, яка виражається в нестандартних відповідях на виклики.
5. Здатність до удосконалення об'єкта, додавання деталей.
6. Вміння розв'язувати проблеми через аналіз та синтез.

Чотири основні параметри креативності за Дж. Гілфордом включають:

1. Оригінальність – здатність генерувати неочікувані асоціації та нестандартні відповіді.

2. Семантична гнучкість – здатність виявити основну властивість об'єкта та запропонувати новий спосіб його використання.

3. Образно-адаптивна гнучкість – спроможність змінювати форму стимулу, щоб виявити в ньому нові ознаки та можливості.

4. Семантична спонтанна гнучкість – здатність генерувати різноманітні ідеї у нерегламентованих ситуаціях.

Дивергентне мислення визначається як тип мислення, що рухається в різних напрямках. Це означає, що воно надає різноманітні шляхи розв'язання проблеми й може призвести до несподіваних результатів. Дж. Гілфорд вважав, що операція дивергенції є основою загальної творчої здібності. Концепція розвитку творчості особистості розкривається через розрізнення двох типів розумових операцій: конвергенцією і дивергенцією. Конвергентне мислення використовується для знаходження одного правильного рішення на основі обмежених умов, тоді як дивергентне мислення відкриває більше можливих шляхів розв'язання проблеми та може призвести до різних, неочікуваних рішень.

Американські вчені Р. Стернберг і Д. Лаверт [9] розробили концепцію креативності, відому як «теорія інвестування», яка базується на ідеї, що креативні індивіди здатні ефективно управляти своїми ідеями, аналізуючи їхню цінність та попит на них. Згідно з цією теорією, креативність містить здатність розробляти невідомі або малопопулярні ідеї, коректно оцінюючи їх потенціал та здатність до комерціалізації. Творча особа надає підтримку своїм ідеям, навіть якщо навколишнє оточення не розуміє або не підтримує їх, і «продає» їх, коли вони набувають популярності. Після досягнення успіху на ринку вона переходить до інших ідей.

Р. Стернберг ідентифікує шість основних чинників, які впливають на творчість:

1. Інтелект: інтелект включає синтетичну здібність для нового бачення проблем, аналітичну здібність для виявлення ідей, гідних розробки, і практичні здібності для переконання інших у цінності ідеї.

2. Знання: знання важливі для творчості, оскільки вони допомагають особі розуміти та розвивати ідеї відповідно до наявних знань.

3. Стиль мислення: стиль мислення визначає, як особа підходить до розв'язання проблем та створення ідей.

4. Індивідуальні риси: особистісні особливості, такі як креативність, сміливість та нахил до ризику, можуть впливати на творчий процес.

5. Мотивація: мотивація грає важливу роль у розвитку творчості, оскільки вона спонукає особу до дослідження нових ідей та реалізації їх.

6. Зовнішнє середовище: зовнішнє середовище може впливати на творчість, надаючи можливості для співпраці, навчання та впливу з боку інших.

На нашу думку, дуже важливе зауваження Р. Стернберга стосовно того, щоб всі ці компоненти взаємодіяли між собою, адже переважання одного з них може завадити творчості. Наприклад, сильно розвинена аналітична здібність без синтетичної та практичної може призвести до розгляду ідей з позицій критики, а не створенням нових. Синтетична здібність без аналітичної може призвести до великої кількості необґрунтованих ідей. Переважання практичної здібності може призвести до появи неякісних ідей. За словами Р. Стернберга, розвиток творчості вимагає готовності приймати ризики, переборювати перешкоди, розвиненої внутрішньої мотивації, толерантності до невизначеності та здатності чинити опір критиці оточення. З іншого боку навіть найкращий інтелект не може розкрити свій потенціал без творчого середовища, і всі ці компоненти взаємодіють, підвищуючи рівень креативності.

В.В. Клименко [10] у своїй концепції визначає вершини творчості людини в онтогенезі:

1. Вік 6 років (вік початківця): початок активної творчості у дітей.
2. Вік 13 років (вік революціонера): підлітки розвивають механізм творчості, але він не працює на повну потужність.
3. Вік 21 рік (вік майстерності): перша вершина творчості, де почуття переважають над мисленням і уявою.

4. Вік 34 роки (вік творця): друга вершина творчості, прояв продуктивної діяльності механізму творчості.

5. Вік 55 років (вік мудреця): третя гармонійна вершина творчості, де мислення підпорядковує почуття і людина стає мудрим творцем.

Концепція механізму творчості людини включає синтез ментальних (мислення, почуття, уява) та фізичних (психомоторика, енергопотенціал) аспектів для обміну інформацією та енергією під час вирішення завдань і створення творчих продуктів. Автор наголошує, що здібності людини виявляються не в наявності знань та почуттів, а в її здатності діяти раціонально, керуючись логікою предмета. Також, важливо відзначити, що механізм творчості людини не має обмежень за віком.

Концепція С. Медника [7] виділяє два ключових аспекти творчого процесу: дивергентний і конвергентний.

Дивергентний аспект творчого процесу визначається розгляданням проблеми з різних сторін і інтеграцією елементів інформації з різних областей, навіть далеко віддалених. За цією концепцією, більше інтегрованих елементів з різних джерел вважаються більш креативними. Основна ідея полягає в здатності подолати стереотипи та створити оригінальний синтез елементів у ширшому та несподіваному контексті, що розширює можливості асоціацій.

Дивергентне мислення можна розглядати як процес, коли проблема розглядається з різних точок зору, відступаючи від прямої лінії мислення, визначеної самою проблемою. Це мислення «навколо» проблеми. З іншого боку, конвергентне мислення орієнтоване на розв'язання проблеми шляхом об'єднання всіх елементів семантичного простору, які належать до проблеми, в єдину композицію. Тобто, це процес синтезу та об'єднання інформації для досягнення розв'язання проблеми. Отже, концепція С. Медника підкреслює важливість як дивергентного, так і конвергентного мислення у творчому процесі. Вона наголошує на необхідності подолання стереотипів та розширення асоціацій для досягнення більш креативних рішень.

Едвард де Боно [11] ввів поняття «латеральне мислення». Латеральне мислення це творчий підхід до обробки інформації, що сприяє розвитку інтуїції та нових ідей шляхом використання нестандартних підходів та асоціацій, а також спрямоване на досягнення результату, корисного для інших. Латеральне, як і логічне, мислення, – це конкретний спосіб використання власного розумового апарату. Латеральне мислення є важливим інструментом для розвитку творчості й знаходження нових ідей. Ось деякі напрями його використання:

1. Створення нових ідей: латеральне мислення дозволяє підходити до проблем або завдань з нового ракурсу і генерувати неочікувані концепції та ідеї. Воно може бути особливо корисним в креативних індустріях, науковому дослідженні та інших галузях, де потрібна інновація.

2. Розв'язання складних проблем: деякі завдання можуть бути настільки складними, що шаблонне мислення не допомагає. Латеральне мислення дозволяє розглядати проблеми з різних сторін і знаходити неочікувані рішення, які можуть виявитися ефективними.

3. Інтуїтивна робота: поруч з логічним мисленням, інтуїція грає важливу роль у процесі прийняття рішень. Латеральне мислення може допомогти розвивати й покращувати вашу інтуїцію, дозволяючи відкривати нові перспективи.

4. Переоцінка даних: виправлення особистих точок зору та переоцінка інформації є важливими аспектами латерального мислення. Це допомагає уникнути плагіату, а також розглядати питання з різних позицій, щоб зрозуміти їх більш повно.

5. Розвиток творчості: латеральне мислення сприяє розвитку творчості та підвищує здатність до інновацій. Воно розширює можливості креативного мислення і дозволяє долати обмеження шаблонного мислення.

Концепція розвитку творчості особистості за генетико-психологічною теорією С.Д. Максименка [12]. Розуміння структури особистості за генетико-психологічною теорією відображає унікальні риси особистості та її розвитку.

Структура особистості в цій теорії розглядається як об'єктивна реальність, що відображає внутрішні особистісні процеси та взаємодіє з ними. Вона виникає як результат онтогенезу та впливає на подальший розвиток особистості.

Основні аспекти структури особистості за теорією С.Д. Максименка включають:

1. Цілісність: структура особистості є цілісною, і вона не просто сума окремих складових. Вона уособлює в собі унікальну якість, яка виникає завдяки взаємодії всіх її частин.

2. Унікальність: кожна особистість має свою унікальну структуру, яка відображає її унікальний внутрішній світ та індивідуальні особливості.

3. Активність: структура особистості здатна до саморозвитку, самовизначення та свідомої предметної діяльності. Особистість активно впливає на свій розвиток та взаємодіє з навколишнім світом.

4. Здатність до вираження: структура особистості відображає здатність особистості виражати свої ідеї, почуття і думки через різні форми виразності.

5. Відкритість: особистість є відкритою до впливу зовнішнього середовища, вона здатна взаємодіяти з навколишнім світом та адаптуватися до змін.

6. Саморегуляція: особистість має здатність саморегулювати свої дії, почуття та думки, що сприяє її адаптації та розвитку.

Ця теорія визнає особистість як вищий рівень розвитку психіки людини, який здатний відображати та впливати на усі аспекти буття і самого себе. Вона наголошує на унікальності кожної особистості та її активній ролі у власному розвитку та взаємодії з навколишнім світом.

Для розв'язання проблеми розвитку творчості особистості наукову цінність має підхід запропонований В.О. Моляко [13], в якому творчість розглядається як процес, що сприяє створенню чогось нового або відкриттю раніше невідомого для конкретної особистості (суб'єкта). За концепцією В.О. Моляко, важливою складовою творчості є оригінальність і новизна в діяльності,

а також високий рівень знань і навичок аналізу. Ця концепція визначає п'ять стратегій творчої діяльності:

1. Стратегія аналогізації, яка передбачає використання вже відомих моделей життєвих шляхів, але з додаванням нового елемента або використання в нових умовах.

2. Стратегія комбінування, яка містить різні перестановки та зміни життєвих ситуацій, а також комбінування різних компонентів відомих життєвих шляхів.

3. Стратегія реконструювання, яка передбачає побудову життєвого шляху, який є протилежним до відомого раніше. Ця стратегія може охоплювати «протестне» або «діалектичне» переосмислення минулого.

4. Універсальна стратегія, яка припускає рівномірне застосування аналогізації, комбінування і реконструювання в побудові життєвого шляху.

5. Стратегія спонтанних дій, яка використовується тоді, коли немає чіткого плану або логіки, і вимагає експериментування, випадкових дій і методу проб і помилок.

Ці стратегії можуть бути застосовані в житті особистості для створення її унікального й оригінального життєвого шляху. Дослідник вказує, що для вивчення творчості важливо використовувати такі методи: спостереження, анкетування, бесіда, аналіз продуктів діяльності, біографічний аналіз та експеримент. У вимогах до біографічного аналізу стосовно процесу становлення та розвитку творчої особистості маємо звернути увагу на такі аспекти:

1. Визначення наявності вираженої обдарованості та значних досягнень у певній галузі діяльності, які підтверджені певними джерелами.

2. Виявлення ключових періодів життя особистості та встановлення зв'язків між цими періодами та творчими досягненнями.

3. Аналіз макро- та мікросередовища, в якому функціонувала творча особистість, та визначення його впливу на творчу діяльність.

4. Вивчення творчого «кредо» окремого індивіда, включаючи його розумові пошуки, етичну та естетичну оцінку світу, моральні ідеали тощо, які складають стратегію творчості.

5. Дослідження індивідуального стилю творчої діяльності, його розвитку, особливостей прояву, а також реакції на різні складні умови та перешкоди.

6. Спроба встановити вплив творчості певної особистості на оточення, включаючи вплив на обрану галузь творчості, культуру, сучасників і нащадків.

Особо цінним є те, що В.О. Моляко також виділяє внутрішні бар'єри розвитку творчості, такі як: незібраність, лінощі, незацікавленість у роботі, хвороби, поганий психічний стан і погані звички [13]. До цього ми можемо додати девіантні прояви підлітків у кризових станах: сварки, прогули, зриви уроків, проблеми в родині, стрес, психосоматика, бійка, депресивний стан. Це надає нам підстави вважати, що підліток стикається з цими бар'єрами коли в його житті складаються несприятливі умови для розвитку власної креативності та творчих здібностей, а також він має низькі комунікативні якості.

Теорія творчості Ярослава Пономарьова [14]. В цій теорії в основу покладено експериментально досліджений процес переходу від свідомо організованих, логічно обґрунтованих пошуків до інтуїтивного розв'язання проблеми або поставленого завдання. Науковець виділив чотири фази творчого процесу, пов'язуючи їх з рівнями природного психологічного механізму творчості.

Ці фази можна узагальнити наступним чином:

1. Перша фаза – «підготовча» (особливий діяльний стан як передумова інтуїтивного осягнення нової ідеї) або «фаза логічного аналізу». На цій стадії суб'єкт свідомо працює над проблемою, використовуючи свої знання та намагається логічно розв'язати її.

2. Друга фаза – «дозрівання» або «несвідома робота». Під час цієї фази відбувається несвідома робота над проблемою, інтуїтивне дозрівання ідеї. Засіб розв'язання проблеми на цій стадії ще не усвідомлюється.

3. Третя фаза – «натхнення» або «фаза вербалізації інтуїтивного вирішення». На цьому етапі ідея, що виникає внаслідок несвідомої роботи та поступово починає усвідомлюватися у свідомості суб'єкта. Який отримує ідеї щодо розв'язання проблеми, спочатку гіпотетично, але з часом це стає більш конкретним принципом або задумом.

4. Четверта фаза – «розвиток ідеї, її кінцеве оформлення та перевірка». На цій стадії ідея розвивається та формалізується, стає логічно завершеною. Суб'єкт проводить перевірку ідеї та осмислює як процес, так і результат своєї творчої діяльності.

Кожна фаза розвитку процесу творчості розглядається Я. Пономарьовим у системно-структурному підході в поєднанні з рівнями розвитку внутрішнього розумового плану дій дитини.

На першому рівні розвитку внутрішнього розумового плану дій дитина не діє «подумки» й не підпорядковує свої дії задачі, вираженій словами, але здатна маніпулювати необхідними речами. На другому рівні лише способом маніпулювання предметами, що оточують її, дитина вирішує словесно сформульовану задачу. На третьому рівні вона маніпулює уявленнями про речі, але не чітко підпорядковує свої маніпуляції вимогам словесно поставленої задачі. На четвертому рівні це підпорядкування стає можливим, вирішення досягається внаслідок проб і помилок, потім є в основі плану повторних дій; реалізуючи це завдання, вона вже співвідносить кожную дію з умовами задачі. На п'ятому та шостому рівнях повністю розвивається ця здатність, вже немає потреби користуватися шляхом проб і помилок, людина аналізує внутрішню структуру задачі й на цій основі складає план її розв'язання, якому підпорядковує свої подальші дії. У системно-структурному підході на першій фазі творчого процесу переважають вищі (п'ятий та шостий) рівні психологічного механізму творчості, які співвідносяться з аналогічними етапами онтогенезу психологічного механізму поведінки. На другій фазі домінує нижчий (перший) рівень, і тільки на останньому етапі цієї фази панівна роль переходить до другого рівня. На третій фазі домінують середній (третій та

четвертий) рівні. І на четвертій, останній, фазі знову домінують вищі (п'ятий і шостий) рівні психологічного механізму творчості.

Розгляд концепцій, стратегій теорії та поглядів щодо розвитку творчої, креативної особистості підтвердив бачення шляхів у дослідженнях процесу творчості Л.С. Виготського який використовував системний підхід, пов'язуючи творчість з інтелектуальними здібностями людини (здатність до уяви) та з афективним компонентом особистості (емоційний настрій, почуття).

Системний підхід, або на думку Г. Щедровицького – системний рух допомагає побачити в мозаїчності цілісність. За його твердженням науковці використовували спосіб «багатьох знань», а саме «Кожному знанню поперемінно можна дати індекс об'єктивності, тобто стверджувати, що саме це знання відповідає об'єктові й тоді всі інші знання оцінюються відносно нього і перетворюються так, щоб вони йому відповідали. Потім можна перенести індекс об'єктивності на інше знання чи уявлення, відтак решта знань оцінюється стосовно нього». «Методологія виходить з того, що одному і тому ж об'єктові може відповідати багато різних уявлень і знань, тому їх не має сенсу перевіряти на істинність стосовно один одного, адже вони просто різні» [15, 37 – 38].

Гештальт-психологи Крістіан фон Еренфельс, Макс Вертгеймер, Вольфганг Келер та Курт Коффка [16], теж розглядають креативне мислення як явище, яке має властивість дозрівання, і це дозрівання не залежить безпосередньо від процесу навчання. Гештальтисти підкреслюють цілісність сприйняття та важливість концепції гештальту в психології, вважаючи, що свідомість має нерозкладні образи. Розвиток психіки, за їхніми дослідженнями, відбувається паралельно з дозріванням і навчанням, і навчання не завжди може прискорити цей процес. Гештальтисти досліджували розвиток сприйняття у дітей і стверджували, що основні властивості сприйняття формуються поступово з визріванням гештальтів. Таким чином, гештальт-психологія внесла значний внесок в розуміння розвитку психіки, визначаючи важливу роль гештальту у сприйнятті та розвитку особистості дитини.

Узагальнюючи ми розглянемо всі погляди наукового світу на сутність і розвиток креативного мислення:

Перший погляд в дослідженні «креативного мислення» характеризується висловами двох науковців які багато зробили в дослідженні фактів, закономірностей, механізмів «креативного мислення». Дж. Гілфорд вважав, що креативність – це здатність відмовлятися від стереотипних способів мислення. Саме після публікації його робіт, у яких він визначає різницю між двома типами мисленнєвих операцій – конвергенцією і дивергенцією, концепція креативності набула широкої популярності та почала активно опрацьовуватися. Він вважав операцію дивергенції, наряду з операціями перетворення, основою креативності. Дивергентним (від лат. *divergentis* – той, що розходиться у різні сторони) у психології називають альтернативне мислення, що відбувається усупереч причинно-наслідковим зв'язкам [17]. Можна порівняти з двома швидкостями: відцентрованою та доцентровою. Е. Торренс дає досить образне визначення: «Креативність – це значить копати глибше, дивитися краще, виправляти помилки, розмовляти з кішкою, пірнати в глибину, проходити крізь стіни, запалювати сонце, будувати замок на піску, вітати майбутнє» [18, 28].

Другий погляд на сутність і розвиток творчості об'єднує в собі дві протилежні думки. По-перше, В.О. Моляко виокремлює види творчості з урахуванням видів людської діяльності. Він вважає, що творчість завжди безпосередньо пов'язана з певним видом діяльності, й визначає шість основних положень.

1. Наукова творчість пов'язана з діяльністю людини в певній галузі науки, наприклад, у біології, математиці, фізиці, хімії тощо. Специфіка наукової творчості полягає в домінуванні теоретичного та теоретико-практичного мислення.

2. Технічна творчість спрямована на створення нових механізмів, пристроїв, деталей і зміни їхніх функцій. Це винахідництво, конструювання, архітектура, конструювання пристроїв і раціоналізація процесів, пов'язаних із технічними засобами.

3. Художню творчість розглядають насамперед не в аспекті створення чогось нового в певній галузі культури, а щодо самореалізації людини-творця. Здатність до творчості пов'язана з якимось видом діяльності чи навіть культурою загалом. Без цього вона не може актуалізуватися, реалізуватися на практиці.

4. Літературна, образотворча та музична творчість пов'язані з новими досягненнями в кожній із цих галузей (наприклад, зі створенням скульптури, написанням твору, віршованих рядків, опери тощо).

5. Військова й управлінська творчість спрямовані на керівництво колективами людей і їхньою діяльністю, прийняття рішень у гострих умовах бою, міжособистісних конфліктів, надзвичайних ситуаціях тощо.

6. Побутова («домашня») творчість пов'язана з вихованням дітей, розподілом бюджету, готуванням їжі, організацією відпочинку тощо. Відіграє досить важливе значення у житті кожної людини [19].

По-друге, твердження про те, що природа творчості єдина і здатність до творчості універсальна, відображає певну точку зору в області психології та науки про творчість. Ця концепція базується на ідеї, що існують загальні принципи творчого процесу, які можуть застосовуватися у різних сферах діяльності.

Індивіди, які навчаються і розвивають свої творчі навички в одній області, можуть переносити ці навички на інші сфери життя. Наприклад, особа, яка вивчає музику та розвиває свій музичний таланти, може також проявляти творчість у галузі живопису або письма.

Оригінальний погляд на сутність креативності висловив Х. Раджей [2], який визначив креативність як розумову здібність продукувати нову ідею в будь-якій сфері. З цих позицій креативність – це не отримані знання чи наукова діяльність, а навичка, що може бути покращена за допомогою різних методів.

Отже, креативність – це стійка здатність до продукування новації безвідносно до часу, віку, способу, манери, шляху, технологій, переваг, обставин і обмежень. На нашу думку, яскравим прикладом прояву креативного

мислення є Томас Алава Едісон. У скарбничці Едісона — 1093 патенти, отриманих в Сполучених Штатах, і три тисячі документів про авторство винаходів, які видані в інших країнах. При цьому перші творіння у чоловіка не купували. Наприклад, співвітчизники порахували непотрібним лічильник голосів на виборах. Яскравий приклад концепції креативності Д. Лаверта.

Цікавий погляд на природу креативності пропонує А. Маслоу, він відзначає, що креативність – це свобода, спонтанність, самоприйняття та інші риси, які дозволяють особистості найбільш повно реалізувати свій потенціал. А. Маслоу [20] вважає, що завдяки самоактуалізації особистість проявляє інтегрованість і долає розщепленість. Завдяки епізодам самоактуалізації особистість стає більш відкритою суспільству, досконалішою і спонтанною, з вищим почуттям гумору, трансцендентною і незалежною від нижчих потреб. Креативність є однією з важливих характеристик самоактуалізації. Учений розглядає креативність як якість, яка може мати прояв у будь-якому завданні життя. Відповідно до його теорії, креативність – це якість, яка властива всім із народження, але яка втрачається більшістю під впливом середовища. Однак і без цього середовища саме і розвиток креативності й креативного мислення теж не можливий [21].

Здійснений теоретичний аналіз дає змогу дійти висновку, що креативне мислення є важливою властивістю особистості, яка дозволяє створювати нові та незвичні рішення для розв'язання проблем і вирішення задач. В сучасних умовах розвитку українського суспільства, розвиток креативного мислення є ключовим завданням. Це вимагає активної участі та готовності до змін від кожного громадянина. Креативність виявляється у здатності до творчих і новаторських дій, які приносять користь суспільству та розвивають як матеріальні, так і духовні цінності. Важливо розуміти, що креативність є індивідуальною властивістю, і кожна особистість має свою власну міру вираження цієї якості. Розвиток креативного мислення сприяє не тільки вирішенню існуючих проблем, але й сприяє створенню нових можливостей і адаптації до змін у суспільстві.

Отже, креативність можна розглядати як здатність використовувати як конвергентні, так і дивергентні методи мислення залежно від ситуації й завдання. Також креативність можна розуміти як здатність людини до творчих результативних дій, що зумовлюють нове незвичне бачення проблеми чи ситуації. Креативність має індивідуальну міру вираження. Існує безліч різних визначень креативності, однак більшість авторів розглядають її не як процес (як у випадку творчого, або продуктивного, мислення), а як властивість особистості.

1.2 Креативність як складова Soft skills

Сучасна реальність відзначається тенденцією до об'єднання у світовій спільноті для розв'язання соціальних, освітніх, культурних, наукових питань, покращення ставлення до охорони навколишнього середовища та збереження природи. Ця тенденція свідчить про необхідність набуття нових навичок, які стали свого роду стандартом гідності, порядності, креативності та інших аспектів людської особистості. Окрім професійних компетенцій, сучасні люди повинні розвивати навички, що сприяють побудові більш гармонійних відносин у суспільстві.

Нині людство стикається з загальною кризою, яка вимагає вибору між авторитарним підходом та побудовою нової епохи, де людина має центральне значення. У цьому контексті креативне мислення розглядається як важлива складова «soft skills». На початку XXI століття ці навички стали надзвичайно актуальними.

Наукова спільнота вивчає креативність та креативне мислення в структурі «soft skills» як системне явище, де одна система може містити в собі інші системи та одночасно входити до складнішої. Інтегрованість креативного мислення у склад «soft skills», на нашу думку, відповідає принципу голограмного бачення, де частина містить в собі ціле, або принципу фракталів, де структура повторюється на різних рівнях масштабування. «Soft skills», за

будь-якого визначення їх складових, фіксують креативність як система забезпечувальну властивість особистості.

На початку ХХІ ст. понад 200 організацій і провідних компаній світу запропонували перелік навичок, які знадобляться молоді в майбутньому успішному житті. Цей перелік отримав назву «Навички ХХІ століття» як система універсальних компетенцій «soft skills»: аналітичне мислення та інноваційність; активне навчання та стратегії навчання; розв'язання складних проблем; критичне мислення та аналіз; креативність, оригінальність та ініціативність; лідерство та соціальний вплив; використання технологій, моніторинг та контроль; створення технологій та програмування; витривалість, стресостійкість та гнучкість; логічна аргументація, розв'язання проблем та формування ідей тощо.

Вперше цей термін «soft skills» виник у 1968 році в доктрині «Системи проектування військового вишкілу» (США) [22]. Оксфордський словник [22] визначає (англ. soft skills – «м'які навички», або «гнучкі навички») – це особисті навички людини, які дають змогу ефективно й гармонійно взаємодіяти з іншими людьми. Але це визначення не можна вважати чітким. Список «soft skills» (універсальних) навичок до сьогодні розширюється та систематизується, тобто залишається відкритим. На сьогодні з'явилися визначення «soft skills» відомих словників і асоціацій які більш повно відображають сутність цього поняття. Вони підкреслюють, що «soft skills» – це міжособистісні навички й вміння, які дозволяють людям ефективно спілкуватися один з одним і працювати в команді. Ці навички містять здатність до слухання і ставлення питань, комунікації, розв'язання проблем, а також лідерські якості. Вони є важливими як для професійного росту, так і для особистісного розвитку.

Зазначені визначення також вказують на те, що «soft skills» є важливими для багатьох аспектів життя, включаючи робочий досвід, міжособистісні відносини та лідерство. Вони допомагають людям ефективно взаємодіяти з іншими та досягати своїх цілей. Ці визначення підтверджують важливість розвитку «soft skills» в освітній системі та суспільстві загалом, особливо в

контексті підлітків, які готуються до виходу на ринок праці та подальшого життя.

Без сумніву сучасний трудовий ринок стає все складнішим та динамічним, і цей аспект не завжди очевидний для молоді. Це може призвести до неправильних уявлень і надмірних очікувань стосовно майбутньої кар'єри. Постійні зміни на ринку праці потребують постійного вдосконалення методів та підходів у сфері освіти. Молодим людям необхідно бути готовими до невизначеності суспільних відносин, змін життєдіяльності та навчання протягом всього життя. Це означає, що важливо розвивати навички, які дають змогу легко трансформувати власні здатності відповідно до нових вимог та технологічних змін.

Отже, молоді важливо розуміти, що освіта є важливою, але не єдиною передумовою для успішної кар'єри. Сьогодні процеси адаптації ускладненні бо об'єкт адаптації постійно змінюється. Тому успіх сьогодні це готовність до навчання та змін, а також вміння активно стежити за динамікою на ринку праці та розвивати відповідні навички. Однією з ключових цілей цього оновлення має бути підготовка підлітків до швидкого за динамікою життя в новому соціальному середовищі та розвитку їхньої самореалізації й кар'єрного зростання в дорослому житті.

Науковці, які вивчають формування і розвиток «soft skills» вважають, що розвивати їх потрібно з раннього віку, і найкраще починати це робити в школі.

Набуття нових навичок зазвичай відбувається в процесі опанування знаннями, вміннями, навичками та цінностями. Наслідки радянської системи освіти, які ще подекуди зберігаються в середній освіті, її зосередженість на інформаційній складовій не достатньо сприяють розвитку «soft skills».

Ми спостерігаємо існування двох хибних поглядів які транслуються серед підлітків. По-перше, навчайся гарно і потім «у тебе буде...все» – синдром відкладеного життя. По-друге, не важливе розв'язання інтегралів, важливе спілкування і порозуміння та вміння «заробляти гроші» – синдром спрощеного підходу до життя. На нашу думку, з цих двох пропозицій важлива третя, не

пов'язана з двома попередніми. Це поєднання вмотивованого навчання з навичками «soft skills», що репрезентує інтегрований підхід до освіти, спрямований на розвиток різних аспектів особистості.

Сучасна реальність відзначається тенденцією до глобалізації, що передбачає об'єднання у світовій спільноті для ефективного розв'язання соціальних, освітніх, культурних та наукових завдань, а також для забезпечення сталого розвитку та охорони навколишнього середовища. Ця тенденція свідчить про необхідність володіння новими компетенціями, які стають невід'ємною частиною стандартів гідності, порядності, креативності та інших аспектів людської особистості. Позитивним явищем в даному контексті є зростання уваги до охорони природи та створення сприятливого середовища для існування.

Однією з перспективних ініціатив, спрямованих на модернізацію освітнього процесу в Україні, є концепція «Нової української школи» (НУШ). Ця ініціатива спрямована на впровадження нових стандартів для навчання українських дітей, зокрема у початкових класах. Основними принципами «Нової української школи» є акцент на розвиток критичного мислення, творчості, комунікаційних навичок та практичних здібностей учнів. Декілька ключових аспектів концепції включають:

1. Контекстуалізація – наголос національного контексту та врахування культурних цінностей в навчанні.

2. Зміцнення вивчення української мови та літератури – посилення вивчення рідної мови та літератури для збереження мовної та культурної спадщини.

3. Інтерактивність та творчість – зростання використання інтерактивних методів навчання та розвитку творчих здібностей.

4. Застосування інноваційних педагогічних методів – використання передових педагогічних підходів для стимулювання активного навчання.

5. Розвиток Soft Skills – фокус на формування ключових м'яких навичок, таких як креативне мислення, комунікація, самостійність та робота в команді.

6. Компетентнісний підхід – перехід від фактологічного навчання до розвитку конкретних компетенцій учнів.

7. Інтеграція технологій – використання сучасних технологій для покращення якості навчання та залучення учнів.

8. Оцінювання за новими засадами – впровадження нових методів оцінювання, що враховують різні аспекти розвитку учнів.

«Нова українська школа» прагне не лише надавати знання, але й сприяти глибокому розвитку індивідуальних здібностей учнів, підготовляючи їх до викликів і вимог сучасного світу.

Цей процес допомагає розкрити можливості життєдіяльності в сучасному суспільстві. Вмотивоване навчання передбачає створення ситуацій і завдань, які зацікавлюють і мотивують учнів активно залучатися до навчального процесу. Це може охоплювати реальні задачі, проєкти та завдання, які мають практичну цінність і стосуються їхнього повсякденного життя або майбутніх професійних перспектив. Такий підхід стимулює учнів активно досліджувати, вивчати й розв'язувати завдання, що сприяє їхньому креативному розвитку і навичкам самостійності. Це поєднання вмотивованого навчання на основі формування «soft skills». Розв'язання складних завдань розвиває мислення, формує навичку застосування знань на практиці, що розкриває можливості у соціумі.

Отже, аналіз досліджень та дискусій стосовно визначення поняття «soft skills» дає нам змогу виокремити основні варіанти його трактування, а саме:

1. Здатність спілкуватися один з одним і добре працювати разом.
2. Міжособистісні вміння, зокрема здатність ефективно спілкуватися з іншими людьми та працювати в команді.
3. Компетенції працівника, пов'язані з різними видами діяльності, такими як робота з клієнтами, комунікації, розв'язання проблем, командна робота.
4. Характеристики людини, включаючи здатність слухати, комунікативні та лідерські навички, які необхідні для професійного та особистісного зростання [22].

Ці визначення вказують на те, що «soft skills» охоплюють широкий спектр міжособистісних вмінь і навичок, які забезпечують можливість людям успішно взаємодіяти один з одним і в різних сферах життя та професії.

Наукові дослідження та роботи авторів, таких як К.Й. Перез Мей [23], Е.Р. Пурцелл [23], Ж.В. Реєс Бернардо [24], виділяють «soft skills» як важливі навички та якості, що виходять за межі академічних знань і застосовуються в різних сферах життя і професійних ситуаціях. Основні види «soft skills» включають: комунікативні вміння, критичне мислення, вміння працювати в команді, навчання протягом життя, підприємницькі вміння, етику та професіоналізм, а також лідерські вміння. Ці навички є критично важливими на сучасному ринку праці та сприяють успіху як в професійному, так і в особистому житті.

Науковці вважають «soft skills» за сукупність особистих якостей, соціальних навичок, комунікативних здібностей, які містять особисті звички, доброзичливість і оптимізм. Загалом, «soft skills» описують навички та якості, які допомагають особистості бути успішною в професійному та особистому житті, сприяють покращенню взаємовідносин та спільному досягненню цілей.

Аналіз наукового дискурсу україномовного наукової спільноти вказує на зростаючий інтерес практиків і теоретиків освіти до можливостей дисциплін вищої освіти для формування «soft skills».

Г. Бабій [24] стверджує, що особистісні якості є доповненням до професійних якостей, а професійні якості визначають ті особистісні якості, які повинен мати фахівець для свого професійного зростання. По суті, «soft skills» – це навички, вміння та характеристики, які сприяють успіху в професійній діяльності. Серед них варто виділити такі, як лідерські якості та вміння працювати в команді, навички у проведенні переговорів, управління часом, презентаційні навички, ефективна комунікація, стресостійкість, креативність, творчий підхід до вирішення завдань, аналітичні здібності тощо. Важливо враховувати, що конкретний набір «soft skills» може варіюватися в залежності

від виду професійної діяльності, і не існує єдиного універсального списку чи класифікації цих навичок.

Ю. Давлетшіна та О. Чуланова [24] розглядають «soft skills» як особисті якості та навички, які фахівець повинен мати для успішної роботи у сфері міжособистісної взаємодії та соціально-професійної діяльності. Ці навички охоплюють різні аспекти, такі як ефективне управління власним часом, вміння переконувати та вести переговори, володіння лідерськими якостями та розвинутий емоційний інтелект. Важливо, що ці «soft skills» повинні відповідати конкретним вимогам посади та стратегічним цілям організації, оскільки вони допомагають фахівцеві успішно взаємодіяти з іншими людьми, вирішувати завдання та сприяти досягненню цілей.

С. Наход [24], [25] визначає «soft skills» як комплекс неспеціалізованих, але важливих навичок та компетентностей, які впливають на успішне виконання професійних обов'язків у різних професіях, зокрема в соціономічних професіях. Соціономічні професії орієнтовані на взаємодію між людьми й спрямовані на забезпечення соціального благополуччя в громаді, створення комунікаційних зв'язків між індивідами, передачу соціокультурного досвіду та формування суспільно прийнятих норм, правил і традицій. До цих професій відносяться педагоги, психологи, соціальні педагоги та соціальні працівники.

Одним із ключових компонентів «soft skills» на думку цих фахівців є соціально-комунікативна компетентність, яка включає здатність ефективно взаємодіяти з оточенням, незалежно від змін у соціальному середовищі. Ця компетентність включає готовність і здатність взаємодіяти з особами різного віку, знання, навички конструктивного спілкування та внутрішні ресурси, необхідні для ефективної комунікації у різних ситуаціях міжособистісної взаємодії. В структуру «soft skills» також включається емоційний інтелект, соціальна фасилітативність та прогностичний компонент.

Поняття «soft skills» визначаються як неспеціалізовані над професійні навички та компетенції, які відображають гнучкість та соціальну

інтелігентність особистості, і не обмежуються вузькими професійними рамками. До них відносять:

1. Комунікаційні навички: здатність ефективно спілкуватися, слухати та розуміти інших, включаючи навички вербального та невербального спілкування.

2. Розв'язання конфліктів: здатність вирішувати конфлікти мирним шляхом, з використанням емпатії та навичок переговорів.

3. Лідерські навички: вміння керувати групами, мотивувати колектив та приймати рішення.

4. Креативність та інноваційність: здатність думати творчо, генерувати нові ідеї та працювати над інноваційними проектами.

5. Адаптація до змін: готовність швидко адаптуватися до нових умов та ситуацій, включаючи зміни на ринку праці та економіці.

6. Критичне мислення та аналітичні здатності: здатність аналізувати інформацію, визначати проблеми та шукати раціональні рішення.

7. Здатність до співпраці та роботи в команді: вміння працювати разом з іншими, розуміти й підтримувати спільні цілі та завдання.

8. Етика та моральні цінності: дотримання етичних стандартів та відповідальне поведіння в роботі та взаємодії з іншими [25].

Здійснений аналіз дає змогу дійти висновку, що «soft skills» допомагає розуміти, які навички та компетенції є важливими для інтеграції людини до сучасного життя. Саме тому набуття підлітком цих навичок відкриває перед ним ширші можливості самореалізації та самоздійснення в актуальному та майбутньому житті.

Отже, відзначимо, що «soft skills» мають особливі якості на відміну від професійних навичок. По-перше, вони не піддаються цілеспрямованому й безпосередньому навчанню, по-друге, їх не можливо виміряти й зіставити з конкретними характеристиками. Дослідження «soft skills» триває. На нашу думку саме когнітивна складова, що містить критичне мислення, емоційний інтелект і креативне мислення дають можливості певного дослідження й

формуванню та розвитку цього феномену. Тому «Soft skills», за будь-якого визначення їх складових, фіксують креативність як системозабезпечувальну властивість особистості.

Проведений аналіз дає нам можливість відзначити, що «soft skills» це комплекс неспеціалізованих, надпрофесійних навичок, які мають забезпечити успішний навчальний або навчально-робочий, або робочий процес. Забезпечують злагоджену, продуктивну взаємодіє між людьми в професійної або соціальної сфери взаємовідносин.

Визначені концепції розуміння «soft skills» та особливості креативності як складової цих навичок, дають нам підстави для прийняття моделі креативного розвитку Д. Фельдмана. Ця модель, на нашу думку, відповідає загальній концепції розробки проблематики впливу креативного мислення на формування «soft skills» у підлітковому віці. Спираючись на дослідження науковців, які пропонують різні підходи до класифікації цих навичок, візьмемо за основу узагальнену системну класифікацію яку було розроблено у 2009 році під час реалізації програми ЄС «Безперервне навчання Еразмус» шляхом групування різноманітних класифікацій відповідно кваліфікації й навичок робочої сили. Було виокремлено три групи:

- особистісні (які стосуються розвитку особистості);
- соціальні (які стосуються міжособистісних відносин та спілкування);
- методологічні (які стосуються навичок роботи з інформацією та ресурсами) [22].

Модель креативного процесу розробленою Д. Фельдманом містить три пов'язані між собою складові, які, на нашу думку, мають детермінуючий вплив на три групи в класифікації Soft skills (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Модель дослідження

У контексті нашого дослідження маємо визначити особливості застосування нашої моделі дослідження для підлітків.

1. Особистісні навички soft skills для підлітків:

Для ефективного розвитку особистісних soft skills у підлітків важливо надавати їм можливість формулювати конкретні цілі та розробляти стратегії досягнення. Навички управління часом та ресурсами, систематизація завдань, і самоконтроль сприяють організації діяльності. Здатність до самомотивації включає в себе стимулювання себе та стратегії протидії втраті мотивації. Позитивне мислення та емоційна стабільність формуються через

оптимістичний погляд та навички емоційної саморегуляції. Використання інтерактивних методів, групових вправ і підтримка дорослих сприяють успішному навчанню цих навичок.

2. Соціальні навички soft skills для підлітків:

Соціальні soft skills для підлітків включають в себе вміння ефективно спілкуватися з батьками, однолітками та викладачами, розвивати соціальну компетентність, вирішувати конфлікти та бути активною частиною колективу. Соціальна відповідальність включає свідоме виконання прав і обов'язків у суспільстві, а також розуміння громадянських цінностей та необхідності сталого розвитку суспільства. Збереження моральних, культурних та наукових цінностей сприяє формуванню моральних принципів та розширенню знань. Активний спосіб життя та рухова активність включають в себе здоровий спосіб життя та адаптацію до особливостей підліткового віку, що сприяє фізичному здоров'ю та розвитку особистості. Ці соціальні навички сприяють готовності підлітка до участі в суспільному житті та розвитку особистості.

3. Аналітично-методологічні навички soft skills для підлітків:

Аналітично-методологічні soft skills для підлітків включають критичне мислення, здатність аналізу та оцінки інформації, пошук підтверджень тверджень, а також вміння знаходити нестандартні рішення. Творчість у вирішенні завдань та експериментування сприяють розвитку творчого підходу та готовності експериментувати з ідеями. Генерація та втілення нових ідей включають в себе вироблення нестандартних ідей та їх реалізацію в конкретні дії та проекти. Інформаційна грамотність та цифрова компетентність допомагають орієнтуватися в інформаційному та комунікаційному полі сучасного світу. Більш повний перелік подано у Додатоку А.

Адаптація цих навичок для підлітків передбачає використання педагогічних сценаріїв, які враховують їхні інтереси та специфіку. Практичні завдання, такі як проекти, групові обговорення та вправи, дозволяють їм використовувати ці навички у реальних ситуаціях. Самовираження та творчий

розвиток також сприяють розвитку креативних та аналітичних здібностей підлітків.

Як стверджує Елвін Тоффлер, американський соціолог і футуролог, один з авторів концепції постіндустріального суспільства: «У ХХІ столітті безграмотні не ті, хто не вміє читати або писати, а ті хто не вміє вчитися, а ще – забувати те, чого навчився й перевчатися» [22, 4].

Елвін Тоффлер підкреслює важливість навчання, переосмислення вивченого та гнучкості у навчанні в умовах сучасного суспільства. В умовах постіндустріальної ери, де зміни швидко настають і вимагають нових навичок, важливим стає розвиток «soft skills» або міжпрофесійних та універсальних компетенцій.

В порівнянні з технічними навичками, розвиток «soft skills» може бути викликом через їхню більшу складність та індивідуальність. Вони стають «м'якою» межею компетенцій, яка потребує глибокої інтеграції у структурі особистості. Однак, незважаючи на це, вони надзвичайно корисні для будь-якого виду діяльності.

«Soft skills» надають змогу адаптуватися до нових умов, швидко змінювати сферу зайнятості та вирішувати нестандартні завдання. Це також свідчить про високий рівень креативного мислення, оскільки вони дозволяють реагувати на виклики та зміни з великою ефективністю.

Отже, в контексті сучасного суспільства, розвиток «soft skills» стає не лише додатковою перевагою, але і необхідністю для успішного функціонування та розвитку в особистому та професійному житті.

1.3 Розвиток креативного мислення у підлітковому віці

«Програма міжнародного оцінювання навчальних досягнень учнів» PISA [6], яка започаткована Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), регулярно проводить оцінювання навчальних досягнень учнів та їхніх здібностей у різних країнах. PISA зазвичай сконцентрована на оцінці

традиційних предметів, таких як математика, наука та мова. Проте останнє оновлення PISA у 2021 році включило вимірювання креативного мислення серед підлітків. Це розширило спектр оцінюваних компетентностей та відобразило важливість креативного мислення в сучасному освітньому просторі. Визначення креативного мислення, яке використовується в рамках PISA-2021, включає такі аспекти:

1. Здатність генерувати ідеї: учні мають бути здатні придумувати нові ідеї та концепції.
2. Оцінювання ідей: важливо, щоб вони могли оцінювати ідеї з погляду їхньої оригінальності та ефективності.
3. Вдосконалення ідей: учні повинні бути здатні до поліпшення ідеї або розробки її далі.
4. Розвиток фантазії: креативне мислення також включає розвиток уяви та здатність до творчого вираження.

За повідомленням PISA-2021 Креативне мислення визнається як ключова компетентність у сучасному світі. Воно дозволяє людям вирішувати завдання та проблеми інноваційними та творчими способами, що є важливим для успіху в різних сферах життя. Підкреслення креативного мислення в PISA-2021 є важливим кроком у визнанні цієї компетентності в освітньому контексті. Оцінка креативного мислення відкриває можливості для визначення та підтримки розвитку цієї важливої навички серед учнів, що сприятиме їхньому успіху в сучасному глобалізованому світі [6].

Концепція В.В. Клименка [2] стверджує, що у віці 13 років, який він називає «віком революціонера», підлітки починають розвивати механізм творчості, але цей механізм ще не працює на повну потужність. Він вказує на те, що на цій стадії розвитку один з елементів цього механізму активно функціонує, підтримуючи гармонію. Ця гармонія постійно змінює свою структуру, але якщо вона зберігається, то підліток може безболісно пройти через подальші вікові трансформації цього механізму і досягти віку майстерності. Основною ідеєю цієї концепції є те, що здібності людини не

вимірюються лише знаннями чи почуттями, а виявляються в її здатності доцільно діяти, користуючись логікою предмета.

Механізм творчості людини формується шляхом синтезу різних компонентів її психічної системи, таких як мислення, почуття, уява, і фізичної системи, яка включає психомоторику та енергетичний потенціал. Ця концепція обґрунтовує важливість розвитку творчих здібностей в підлітків та їхню роль у становленні й розвитку особистості. Вона наголошує на тому, що психічні та фізичні аспекти людської природи взаємопов'язані та сприяють формуванню творчого мислення та діяльності.

Під час дорослішання у підлітковому віці спостерігаються істотні зміни психофізіологічного розвитку, що роблять його особливо важливим і цікавим. У цьому віці відбувається специфічний розвиток інтелекту, емоційної сфери, соціальної компетентності, а також визначення особистих цінностей і життєвих цілей. Підліток починає відчувати себе як доросла особистість, але ще зберігає риси дитини, створюючи своєрідний перехідний стан між дитячістю і дорослістю. Інтенсивні фізіологічні зміни, пов'язані з підлітковим періодом або підлітковою пубертатною стадією. Цей процес охоплює значні зміни у фізичному зрості, сексуальному розвитку та інших аспектах фізіології. Основні аспекти пубертатного росту включають:

1. Зростання тіла: підлітки переживають значний приріст у висоті під час пубертатного росту. У хлопців ця фаза може початися зазвичай ближче до віку 12-13 років, у дівчат – від 10-11 років. Зростання триває приблизно до завершення підліткового періоду, приблизно до 18-20 років.

2. Вторинні статеві ознаки: під час пубертатного росту відбуваються зміни в статевих ознаках. У хлопців це включає зростання волосся на обличчі та тілі, змінюється голос, розширення плечей, розвиток м'язів і ріст геніталій. У дівчат розвиваються груди, настає перша менструація, і відбувається ріст волосся під пахвами.

3. Зміни в тілі та скелеті: пубертатний ріст також включає зміни в тілі та скелеті. Дитячі обличчя стає більш дорослим, і відбувається зміна співвідношення пропорцій тіла.

4. Зміни в органах та системах: пубертатний ріст впливає на розвиток гормональної системи, що регулює ріст та розвиток статевих органів та вторинних статевих ознак.

Пубертатний період – це важливий етап у фізіологічному розвитку підлітків, що вказує на їхню перехідну стадію від дитинства до дорослості. Цей процес може бути супроводжений емоційними та психологічними змінами, оскільки підлітки намагаються адаптуватися до нового статевого і фізичного стану.

До того ж психологічні та соціальні фактори теж грають значну роль у розвитку креативного мислення підлітків і визначають їхню здатність до самореалізації та формування життєвої мети. Дійсно, в період підліткового розвитку відбуваються значні зміни в емоційній сфері, і підлітки часто стикаються з емоційною нестабільністю. Вони також відчувають бажання до самостійності й взаємодіють із соціумом для розвитку своєї особистості. Один з ключових аспектів цього періоду – це пошук життєвої мети. Підліток вже розуміє, що йому необхідно знайти своє місце в суспільстві, осмислити свою роль у світі та визначити, як він може приносити користь оточенню. У цьому контексті розвиток креативного мислення стає важливим, оскільки він допомагає підліткам розвивати інтереси, виявляти свої таланти та планувати майбутню кар'єру. Підлітки також вперше стикаються з вибором навчального закладу або професійної сфери, що робить процес визначення життєвої мети ще більш критично важливим. Вони мають враховувати свої інтереси, здібності та цінності, коли роблять ці важливі рішення. Отже, психологічні та соціальні аспекти підліткового розвитку корелюють з розвитком креативного мислення, допомагають підліткам формувати свою ідентичність, цінності та мету життя. Здатність до творчого мислення може сприяти їхньому успіху в цьому складному процесі самовизначення.

Переважно ті підлітки, які проявляють зацікавленість різними аспектами навколишнього світу, можуть бути стимульовані розвивати креативне мислення. Крім того, вплив однолітків може бути сильним фактором, оскільки підлітки намагаються адаптуватися до групових норм і цінностей. Чи є це загальною віковою властивістю, або це не системні прояви підліткової психіки? Це питання залишається предметом дослідження й обговорення в психології. Підлітковий вік, з одного боку, є важливим етапом розвитку індивіда, де формується особистість та розкривається індивідуальність і самостійність підлітка. З іншого боку, «революційні» спроби можуть мати негативний вплив на стосунки з батьками, вчителями та іншими дорослими. Таким чином, важливо забезпечити підліткам підтримку та навчити їх конструктивно виражати свою креативність та «революційні» думки.

У підлітковому віці також активно формується життєва позиція. Підліток починає розуміти, що від нього очікується активна участь у розв'язанні життєвих питань і вплив на події навколо себе. Слоган «боротися, шукати, знайти та не здаватись» відображає романтично-прагматичний підхід підлітків до життя. Вони намагаються боротися за свої права та інтереси, постійно шукати нові можливості для саморозвитку, ставлення до викликів життя з впевненістю та рішучістю, і не здаються перед труднощами.

Отже, загалом, підлітковий вік є критичним для формування особистості, визначення мети та життєвої позиції. Цей період характеризується пошуком і розвитком важливих навичок і цінностей, які будуть визначати подальший шлях особистості в дорослому житті. На нашу думку, можна узагальнено визначити концепцію та стратегію підліткового віку.

Концепція в цьому віці охоплює уявлення підлітка про себе, свої ролі в суспільстві, особисті цінності та переконання. Важливою частиною концепції в підлітковому віці є ідентичність, яка охоплює розуміння власної статі, етнічної належності та національності, сексуальної орієнтації та інших аспектів особистості. Підліток активно вивчає і визначає, хто він є, і як він вписується у світ.

У цьому віці підлітки розвивають стратегії для досягнення своїх особистісних цілей, які можуть бути пов'язані з освітою, кар'єрою, взаємостосунками, самовираженням тощо. Стратегії розвитку в підлітковому віці можуть включати самонавчання, взаємодію з різними соціальними групами, волонтерство, планування майбутньої кар'єри та інше. Підлітки розвивають вміння приймати рішення та розв'язувати проблеми, що стає важливим кроком у їхньому самостійному житті.

Отже, в контексті підліткового віку, концепція відображає уявлення підлітка про себе та його ідентичність, а стратегія включає методи та підходи, які він обирає для досягнення своїх особистісних цілей. Це утворює особистісну парадигму за допомогою якої підліток розв'язує проблеми, розв'язувати питання та відстежувати те, що поки має певну невирішеність (аномальність) в його житті.

Для розв'язання проблеми саме розвитку креативного мислення як основного фактора розвитку «soft skills» у підлітків звернемось до підходу В.О. Моляко [13], в якому творчість розглядається як процес, що сприяє створенню чогось нового або відкриттю раніше невідомого для конкретної особистості (суб'єкта). За його концепцією важливою складовою творчості є оригінальність і новизна в діяльності, а також акцент надається рівню знань і навичок аналізу від низького до високого. Дослідник виділяє внутрішні бар'єри розвитку творчості, такі як:

- незібраність;
- лінощі; незацікавленість у роботі;
- хвороби;
- поганий психічний стан і погані звички [13].

До цього ми можемо додати девіантні прояви підлітків у кризових станах такі як: сварки, прогули, зриви уроків, проблеми в родині, стрес та психосоматика(постійні хвороби), бійка, агресія, певний нігілізм стосовно оточення, депресивний стан. Агресія звісно може виявляти «витонченість» або «підступність», що звісно можна віднести то прояву творчості. Але

аксіологічний (ціннісний) підхід акцентує на ролі цінностей у визначенні сутності творчості. Він стверджує, що творчість має ціннісний характер і є цінною лише тоді, коли вона виражається у позитивній продуктивності або відповідає певним цінностям (Додаток А).

На нашу думку, однією з головних причин таких станів є недорозвинуті можливості творчого самовираження у підлітків і на основі цього нерозвинені «soft skills». Без сумніву коли людина не має можливості висловити себе позитивно, її потенціал виявляється у деструктивних формах. Цей життєвий період був предметом дослідження багатьох вчених, таких як Е. Еріксон, Л.С. Виготський, Дж. Біррен, І.С. Кон. У своїй книзі «Дитинство і суспільство», опублікованій у 1950 році, Е. Еріксон виклав свою концепцію послідовних життєвих криз чітко та доступно. Е. Еріксон розробив схему, що показує послідовні етапи життя, кожен з яких завершується психологічною кризою. Важливо зауважити, що він не розглядає це як негативний аспект, але як переломний момент у розвитку особистості, пов'язаний із підвищеною чутливістю та потенціалом для змін. Е. Еріксон наголошує, що розвиток особистості відбувається через проходження цих критичних точок. Він визначає «критичну точку» як момент у житті, коли приймаються прогресивні або регресивні рішення, і ці рішення впливають на майбутнє, зробивши його кращим або гіршим, але завжди зміненим [1].

Засновуючись на дослідженнях підліткової кризи, ми можемо припустити, що момент початку цієї кризи не завжди однозначно визначається і може варіюватися для кожної особи окремо. Однак важливо розуміти, що це є природною частиною розвитку людини та може бути сприйнятою як можливість для особистісного зростання.

У Дж. Біррена [1] період підліткового віку називається юністю і знаходиться у вікових рамках 12 – 17 років. Пубертатний вік за Л.С. Виготським [1] – це 13 – 18 років. Нам слід зазначити, що поняття «підлітковий вік» досить розпливчате і неконкретне. І.С. Кон [1], відзначаючи міжіндивідуальну гетерохронність статевого дозрівання, наголошував, що один

хлопець 14 – 15 років може бути постпубертатним юнаком, інший – пубертатним підлітком, а третій – допубертатною дитиною. Це є одним з прикладів неоднозначності психології. Життя індивіда складається з циклів, що змінюють один одного, але треба готувати дитину до її «посвячення». Без сумніву дослідження цієї різності в проходженні вікової кризи підлітками може знайти відповіді за теоріями розвитку особистості З. Фрейда, К. Г. Юнга, Альфреда Адлера, Абрахама Маслоу [26].

Усі ці теорії надають важливі відомості щодо розвитку підлітків, і підкреслюють важливість індивідуального підходу до кожного підлітка. Розвиток креативного мислення також грає важливу роль в цьому віці, оскільки це може сприяти самовираженню, інноваціям і розвитку особистості. Розвивати креативні здібності підлітків і стимулювати їх творчий потенціал може бути корисним для проходження кризового стану через можливість позитивної реалізації. Важливо розуміти, що кожна особистість унікальна, і підлітки розвиваються індивідуально. Тому підходи до виховання та підтримки підлітків повинні бути гнучкими та адаптованими до їхніх потреб та особливостей. Психологічний розвиток є складним і багатограним процесом, і розуміння цих різноманітних аспектів може допомогти батькам, вчителям і фахівцям у галузі дитячої психології краще розуміти та підтримувати підлітків під час їхнього розвитку.

Здійснений аналіз за концепцією В.О. Моляко [13], дає змогу дійти висновку, що розвиток креативного мислення під час формування в підлітковому віці само ефективної особистості заважають наступні фактори:

1. Обмеження варіантів: поширена ідея, що існує лише один правильний спосіб виконання завдання або лише одна правильна відповідь на запитання, обмежує можливості учнів розглядати альтернативні шляхи та рішення.

2. Підпорядкування авторитетам: культура, яка підкреслює необхідність підпорядкування і страх перед авторитетами, може здавати креативні ідеї й ініціативу у підлітків.

3. Строгий план занять: суворий контроль над планом проведення занять і вимогами до часу може обмежувати час та можливості для дослідження, експериментації та розвитку креативності.

4. Міф про рідкісність оригінальності: переконання, що оригінальність є рідкісною якістю, може робити учнів боязливими стосовно виразності своїх ідей і думок.

5. Розмежування знань: ідеї про чітку розмежованість галузей знань можуть обмежувати перехід від одного предмету до іншого та розвиток міждисциплінарних підходів.

6. Стимування цікавості та допитливості: завідування цікавістю та допитливістю може пригнічувати бажання учнів досліджувати та навчатися нового.

7. Нудьга та недооцінення розваги: вважати, що навчання і розв'язання проблем повинні бути завжди суворими й серйозними, може позбавляти учнів можливості вчитися з задоволенням та творчістю.

Для стимулювання креативного мислення важливо створювати середовище, в якому ці обмеження та переконання не перешкоджатимуть розвитку учнівської творчості та ініціативи.

На нашу думку, для того, щоб підліток повноцінно розвивався взагалі слід звертати увагу на весь період онтогенезу людини, тобто з його початку взагалі. Ми вважаємо, що підлітковий вік є тим підсумком всього попереднього розвитку індивіда. Психофізичний розвиток підлітка залежить від того як він розвивався на попередніх етапах житті. Як він пройшов період гри, увійшов у період навчання.

Теорія, яка базується на дослідженнях в біології та психології, вказує на важливий вплив періоду вагітності на розвиток дитини. Ця теорія стверджує, що дитина вивчає світ ще до свого народження через сприйняття різних звуків, подій і мовного середовища, які її оточують. На нашу думку якщо батьки дійсно бажають виховати творчо розвинену людину то починати треба не в підлітковому віці, а набагато раніше. Психогенетичний підхід розвитку

творчості припускає, що кожна людина народжується з певним рівнем природної обдарованості у творчих здібностях. Творча здібність розглядається як вроджена потреба та реалізується через механізм наслідування.

Сучасні дослідження показують, що дитина в утробі може відчувати та реагувати на звуки, інтонації навколишнього середовища. По-перше, дитина в утробі матері сприймає голос матері та всі звуки навколишнього середовища. По-друге, вона вивчає мову та мовне середовище, що може вплинути на її спосіб спілкування в майбутньому. Наприклад, дослідження показують, що діти, які виношувались в різних мовних середовищах, можуть мати різний інтонаційний спектр плачу. Дитина поступово розвиває свої здатності до сприйняття, розуміння і реагування на навколишній світ. Мати, своєю чергою, готує дитину до зустрічі з цими новими враженнями. Теорія Т. Верні та дослідження М. Одена наголошують на важливості внутрішньоутробного та постнатального періоду в розвитку особистості [27]. Вони вказують на пряму залежність між тим, як проходили пологи і які були умови народження, та подальшим розвитком людини. Наприклад, спостерігається зв'язок між процесами пологів та наслідками для психічного стану та поведінки особистості, включаючи ризик розвитку різних психічних проблем.

Отже, розвиток креативного мислення підлітків залежить від багатьох чинників, включаючи умови, в яких вони розвивалися в утробі матері, пологи, розвиток в малечому віці, садочок, початкова школа. Дослідження пренатальної психології акцентує на важливості цього періоду для подальшого життя людини та підкреслює важливість батьківства та догляду за дітьми ще до їх народження. Тому розвиток креативності та креативного мислення у підлітків охоплює весь період життя починаючи від самого зачаття. Підлітковий вік ніби підсумовує все попереднє життя підлітка.

На нашу думку, креативне мислення можна віднести до того феномену людської психіки який має дозрівати. До нього певною мірою можна і треба спонукати через певне навчання, але по суті креативне мислення це психічний конструкт природничого походження. Це природнича система в системі

«людина». Спираючись на принцип індивідуального підходу цей феномен психіки людини ніби спить і через певні процеси людина її пробуджує. Тому процеси навчання, виховання, розвитку мале (сім'я) та велике оточення (соціокультурні групи), система цінностей та політичний устрій мають велике значення.

На сьогодні дослідники PISA [6] вважають, що креативність можна диференціювати, наприклад на «велику креативність» (англ. 'Big C' creativity), яка асоціюється з проривами в технологіях або мистецькими шедеврами, передбачає, що креативне мислення йде в парі зі значним талантом, глибокими знаннями й високим рівнем залученості в певну галузь, а також із визнанням суспільством того, що створений продукт має цінність. І навпаки, «малу» або «буденну креативність» (англ. 'Little C' creativity) можуть мати майже всі люди, які здатні хоч якось креативно мислити (Kaufman and Beghetto, 2009 [26]). Прикладами такої креативності є оригінальне впорядкування світлин у сімейному альбомі, приготування смачних страв із залишків їжі або знаходження нетипового рішення для проблеми, яка пов'язана зі складанням графіка на роботі. За дослідженнями PISA загалом, автори наукових робіт про креативність погоджуються в тому, що «малу креативність» можна і треба розвивати через практику й відточувати через освіту PISA-2021 [6].

Ми вважаємо, що спираючись на «Закон переходу кількості у якість» який стверджує, що при накопиченні певної кількості змін або подій у системі, відбувається зміна якісних характеристик цієї системи, яка виражається у виникненні нових властивостей, структур, або якісних змін в її функціонуванні.

Цей закон відображає феномен, коли накопичення певного обсягу змін в системі може призвести до перетворення цієї системи і створення нових якісних особливостей, що не існували раніше.

РОЗДІЛ 2

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ У ПІДЛІТКІВ

2.1 Стратегія розвитку креативного мислення

Роль сучасних підлітків у формуванні напрямку розвитку суспільства складно недооцінити. Вона стає з кожним роком все більш ваговою і визначальною в контексті сучасних соціокультурних і технологічних змін. Сьогоднішні підлітки, як основний складник молодого покоління, у найближчому майбутньому так і прямо зараз виявляються ключовими учасниками процесу трансформації суспільства через декілька головних чинників:

Сучасна технологічна генерація, представлена підлітками яка народилася та виростає в умовах інтенсивного розвитку цифрових технологій та засобів спілкування. Вони демонструють високий рівень цифрової грамотності та активно використовують сучасні технології для доступу до інформації, обміну нею, а також для взаємодії у соціальних та іноді й політичних контекстах (блогерство як один з прикладів). Цей фактор важливо враховувати, оскільки вплив технологій на спосіб життя і спілкування цієї генерації може мати значущий соціокультурний вплив.

Соціокультурний вплив на сучасних підлітків визначається також суспільними та культурними змінами. Вони зростають у суспільстві, яке надає високий статус різноманітності, гендерної рівності та екологічної стурбованості. Підлітки мають можливість формувати власні погляди на ці питання та впливати на суспільну свідомість у цих аспектах. Вони стають активними учасниками соціокультурних дискусій і можуть сприяти змінам у суспільних стереотипах та цінностях.

Глобалізація і міжнародна співпраця стають важливими факторами у житті цієї генерації. Сучасна молодь має можливість брати участь у

міжнародних обмінах, співпраці та розв'язанні глобальних проблем, таких як зміна клімату, бідність і конфлікти. Їхня активність у цих питаннях сприяє формуванню світової громадянської ідентичності та сприяє розвитку міжнародного співробітництва. Соціальна активність сучасних підлітків проявляється у їхньому бажанні брати участь у громадському житті, виявляти громадянську участь та протестувати проти негативних явищ у суспільстві. Вони можуть ініціювати громадські рухи та допомагати змінам у суспільних практиках і політиці.

Таблиця 2.1

Аспекти креативного мислення

Генерація ідей	Здатність створювати нові ідеї і концепції, які можуть бути використані для розв'язання проблем або завдань.
Оцінювання ідей	Здатність об'єктивно оцінювати ідеї з точки зору їхньої ефективності, реалізованості і ризику.
Вдосконалення ідей	Здатність розвивати і удосконалювати ідеї, враховуючи отриману зворотну інформацію та новий контекст.
Прийняття оригінальних рішень	Можливість приймати новаторські рішення, які можуть бути нестандартними або відрізнятися від традиційних методів.
Поступ у знаннях	Здатність використовувати креативні здібності для поглиблення розуміння певних питань або предметів навчання.
Дієва фантазія	Можливість застосовувати уяву та творчий потенціал для створення нових ідей і концепцій.

Усі ці аспекти свідчать про те, що сучасні підлітки мають значущий вплив на розвиток суспільства через свої дії, цінності та інтереси. Їхня активність та участь у різних аспектах суспільного життя визначають не лише сучасний стан справ, але й майбутнє суспільства. Тому важливо сприяти їхньому розвитку, навчанню та підтримувати їхню активну громадянську позицію, оскільки вони мають потенціал впливати на подальший розвиток суспільства.

За обраною моделлю (Д.Фельдмана) визначимо ті фактори які на нашу думку є тою основою у розвитку креативного мислення та формування на основі цього розвитку «soft skills». Спираючись на першу складову обраної

моделі, а саме - рефлексивність як основний процес, що відрізняє людину від тварин, дозволяє формувати самосвідомість, самооцінку, за допомогою мови планувати, відтворювати й аналізувати світ. Слід у декількох словах звернути увагу на рівні рефлексії. Рефлексія як феномен психічної діяльності наукою поділяються на два рівні: рефлексію першого порядку і рефлексія другого порядку – це два різних рівні самоаналізу і саморефлексії.

Рефлексія першого порядку: цей рівень самоаналізу означає розгляд і аналіз власних дій, думок, почуттів і досвіду на поверхневому рівні. Це процес усвідомлення та оцінки того, що відбувається в нашому житті, але без глибокого аналізу власних мотивів або причин. Наприклад, коли людина задумується про свої щоденні рутини та приймає рішення, як краще організувати свій день, це рефлексія першого порядку.

Рефлексія другого порядку: цей рівень самоаналізу та саморефлексії є вищим і складнішим. На цьому рівні людина аналізує не лише свої дії та досвід, але і власні думки, переконання, цінності та систему переконань. Вона ставить питання про власні мотиви, припущення й уявлення. Рефлексія другого порядку дозволяє глибше розуміти себе та своє місце у світі. Це може містити аналіз власних переконань, їх походження та вплив на прийняті рішення, а також способи мислення та його еволюцію. Таким чином, рефлексія першого порядку спрямована на поверхнєве усвідомлення повсякденних подій, у той час, як рефлексія другого порядку займається глибшим аналізом власних думок, переконань і системи цінностей.

Безсумнівно креативне мислення взагалі й у підлітковому віці зокрема передбачають високорозвинені когнітивні здібності, включаючи конвергентне та дивергентне мислення. Конвергентне мислення – це здатність застосовувати логічні та загальноприйняті стратегії для вирішення завдань та прийняття рішень, використовуючи наявну інформацію для створення відповіді. Дивергентне мислення – це здатність генерувати нові підходи та створювати оригінальні ідеї шляхом формування несподіваних комбінацій наявних знань.

Це охоплює навички, такі як семантична гнучкість, асоціації та ідеація з

використанням абстрактних образів. Дивергентне мислення може призводити до створення відповідей, які є новими, незвичними або нестандартними. Тобто мислення взагалі спирається на процеси рефлексії з початку першого порядку. Без цього це просто алгоритмічний психічний процес.

Друга складова розвитку креативного мислення за моделлю (Д. Фельдмана), а саме – цілеспрямованість, чи інтенціональність, яка дозволяє орієнтувати досвід, що пережитий усередині й зовні організму та разом із вірою в можливість змін на краще дозволяє реально змінити середовище. Також ефективно креативне мислення покладається на фактор глибокого розуміння конкретної галузі та наявність суттєвих знань та досвіду в ній. Існує припущення, що чим вищий рівень компетентності та здатність розуміти взаємозв'язки між складовими галузі, тим більше ймовірність генерації креативних ідей. На цьому рівні розвитку підлітку необхідно починати вчитися використовувати набагато складніший процес рефлексії другого порядку.

Важливими психологічними чинниками, які на нашу думку об'єднують та сприяють розвитку креативного мислення та формуванню на цьому «soft skills» є «відкритість до досвіду» і «відкритість до інтелекту». «Відкритість до досвіду» вказує на сприйнятливості особи до нових ідей, уяви та фантазії, що позитивно впливає на креативні досягнення в різних сферах. З іншого боку, «відкритість до інтелекту» спільно корелює з науковою креативністю, підсилюючи здатність особи до інтелектуального розвитку та інноваційних думок.

Безумовно, що наполегливість, стійкість і креативна самоефективність це ті фактори які відіграють ключову роль в розвитку креативного мислення. Наполегливість визначається як здатність особи старанно продовжувати робити зусилля для досягнення мети, попри труднощі. Стійкість містить витримку та здатність подолати труднощі, щоб досягти своєї мети, завершити почате. Ці цілеспрямовані риси сприяють розвитку креативності, оскільки надають підлітку і чітке бачення мети й віру в її досяжність. Здатність зосереджувати зусилля протягом тривалого часу і долати фрустрацію є важливою для

креативності взагалі та креативного мислення зокрема. Цей фактор на нашу думку має безпосередній вплив на дуже важливу, одну з основних «soft skills» – навички тайм-менеджменту. Це управління власним часом. На перший погляд, ця навичка виглядає дуже простою, але вона – одна з найважливіших і дуже складних.

Безперечно важливим фактором є впевненість у власних креативних здібностях та здатність самостійно регулювати ставлення та поведінку. Ці переконання можуть бути сформовані попередніми досягненнями, настроєм та соціальним середовищем. Отже, для стимулювання креативного мислення важливо спрямовувати зусилля на підвищення впевненості підлітків у їх власних креативних здібностях і їх здатності самостійно регулювати свою діяльність, включаючи наполегливість і стійкість. Цей фактор на нашу думку є детермінуючим по відношенню до теж дуже важливої «soft skills» – лідерські якості. Про лідерські якості багато написано, але спостерігається більшою мірою однобічне ставлення як вміння керувати кимсь. На нашу думку, і вона теж розглядається на теренах інтернету, але набагато рідше. Лідерські якості насамперед виявляється в умінні приймати рішення, встановлювати мету, планувати, розставляти пріоритети, прагнути до зростання [22]. Безумовно процеси рефлексії є каталізувальними.

Третя складова розвитку креативного мислення за моделлю (Д. Фельдмана), а саме – володіння способами трансформації й реорганізації, які пропонуються культурою та обумовлюють індивідуальні відмінності. Креативна робота виникає через фактор взаємодії людей та середовища, де вони взаємодіють, діють та отримують реакції. Креативність відбувається у безперервному циклі дій та сприйняття реакцій. Команди можуть спільно знаходити нові рішення для складних проблем завдяки імпровізації та адаптації. Учасники команди можуть взяти на себе різні ролі та рівні лідерства.

Школи та позашкільні заклади освіти створюють середовище для розвитку ідей та спільної творчої діяльності. Підлітки навчаються надихатися ідеями інших та цінувати колективну працю. Цей фактор на нашу думку є

детермінуючим по відношенню до теж важливої групи «soft skills» – «соціальні навички» або в іншому трактуванні «комунікативні навички».

У наступній таблиці ми систематизували фактори які сприяють або гальмують розвитку креативних здібностей за Е. Торренсом.

Таблиця 2.2

Розвиток креативних здібностей дитини за Е. Торренсом

Сприяючі фактори	Гальмівні фактори
Орієнтація на потребу творчого розв'язання проблем.	Орієнтацію на успіх, побоювання дати неправильну відповідь; підсилену орієнтацію на думку однолітків, побоювання звинувачень у незвичайності.
Відсутність перешкод для проявів спонтанності й ініціативи.	Заборону запитань і обмеження ініціативи.
Створення можливості маніпулювати предметами і висловлювати варіативні думки.	Надмірну фіксацію на стереотипах статевої ролі.
Навчання уважному ставленню до сигналів навколишнього середовища.	Уявлення про дивергентне мислення як про відхилення від норми.
Виховні впливи, спрямовані на визнання дитиною цінності креативних рис своєї особистості.	Жорстке розмежування трудової та ігрової діяльності.

Мотиваційний фактор розвитку креативного мислення на нашу думку має стрижневий характер. Тобто він має детермінуючу дію на всіх рівнях обраної нами моделі дослідження. Мотивація грає важливу роль у досягненні креативних результатів. Внутрішня мотивація визнається як ключовий фактор для продуктивності у творчій діяльності. Індивіди з внутрішньою мотивацією вважають свою роботу значущою і займаються нею для власного задоволення та задоволення власних інтересів. Зовнішня мотивація, така як тиск (наприклад, дедлайн) і винагорода (нагороди та визнання), може також стимулювати креативну діяльність особистості та сприяти наполегливості в роботі. Новітні теорії визнають, що зовнішні чинники можуть бути ефективними

мотиваційними факторами для творчих зусиль людини. У практиці, комбінування внутрішньої та зовнішньої мотивації може бути корисним підходом для досягнення креативних цілей.

Для повноти дослідження необхідно розглянути причини які мають значний вплив на загальний розвиток креативного мислення у формування «soft skills» у підлітковому віці:

По-перше, це культурні норми сім'ї, оточення, спільноти, країни в якій зростає підліток. Вони впливають на когнітивні процеси та цінності особистості та її навички. Різниця в очікуваннях у суспільстві також впливає на результати креативної діяльності та особливості «soft skills». Це важливо пам'ятати, щоб не стикатися з непорозумінням.

По-друге, за інвестиційною теорією креативності, креативність це рішення, доступне для всіх, але побоювання приймати його через соціальні наслідки. Креативне мислення це вихід із шаблонів, стереотипів. Необхідно стимулювати підлітків мислити креативно не побоюватись реакції навколишнього соціуму. Креативність – це важливий ресурс для розвитку, але вона може стримуватись соціальними обмеженнями, саме побоювання приймати рішення через соціальні наслідки. Тому важливо сприяти креативному мисленню у підлітків, підтримуючи їх у виході за межі стереотипів і шаблонів нехай їх не лякає мінлива соціальна реакція.

По-третє, наукові дослідження підтверджують, що мікроклімат в якому зростає підліток має значущий вплив на розвиток креативності. Наявність неформального зворотного зв'язку, поставлені цілі, вміння слухати та розуміти, мислити та формулювати запитання, можливість спільної роботи, та визнання сприяють активізації креативного мислення та «soft skills». Натомість жорстка критика, підтримка статус-кво, уникання ризику перед вищим «за рангом, рівнем тощо» і тиск часових обмежень мають гальмівний ефект на креативність учнів та роблять їх замкнутими.

Авторська програма О.Л. Музики [2] являє собою концептуальне поглиблення, яке логічно впливає зі стратегій розвитку творчості В.О. Моляка

[13] в галузі розвитку здібностей і обдарованості, розглянутих у першому розділі нашого дослідження. Ця авторська програма виокремлюється ціннісною орієнтацією та системним підходом, спрямованим на ефективну реалізацію потенціалу кожної особистості. За нашим переконанням, вона відображає стратегічне бачення розвитку творчої особистості. Паралельно з цим, метод Едварда де Боно «Шість капелюхів мислення» репрезентує тактико-практичний рівень, що надає можливість створити власну програму розвитку креативного мислення в сучасних реаліях розвитку нашої України та, на цій основі, формувати системну структуру «soft skills».

Принципова відмінність програми запропонованою О.Л. Музикою відзначається відсутністю акценту на оптимізації навчальної діяльності учнів, натомість наголошується на створенні розвивального середовища, сприятливого для мобілізації суб'єктної активності особистості, спрямованої на розширення здібностей у різних сферах діяльності.

На етапі розвитку здібностей в програмі «Три кроки» основний фокус приділяється ситуаційним чинникам, таким як соціальні, діяльнісні та вікові аспекти, їхня взаємодія та взаємопроникнення (тобто більшою мірою «soft skills»). Це відрізняє дану програму від інших, орієнтованих переважно на інші аспекти розвитку.

На етапі розвитку обдарованості програма О.Л. Музики виступає інноваційно, впроваджуючи розвивальні впливи через ціннісну регуляцію розвитку і саморозвитку особистості. Такий підхід відзначається вищим рівнем розвитку здібностей.

Основними стратегіями підтримки розвитку здібностей та обдарованості в рамках цієї програми є рефлексивна актуалізація ціннісного досвіду учнів, підтримка референтних осіб, створення ситуацій успіху та взаємного поцінування досягнень усіх учнів. Важливим аспектом є також розширення чи видозміна поля діяльності перед виснаженням ціннісно-мотиваційних резервів.

Отже, програма О.Л. Музики є не лише логічним продовженням наукового підходу В.О. Моляко, але й інноваційним кроком у напрямку

цілеспрямованої розвивальної діяльності, спрямованої на ефективний розвиток здібностей та обдарованості учнів.

Мета програми, розробленої О.Л. Музикою, визначається створенням умов для комплексного розвитку особистості учнів, зокрема, зорієнтованого на розвиток їх творчих здібностей та, в окремих випадках, обдарованості. Задачі цієї програми включають у себе:

1. Створення розвивального середовища: розробка умов, що відповідають більшості параметрів сучасного суспільства. Формування середовища, яке сприяє ізоморфізму за багатьма параметрами до динамічних умов сучасного суспільства.

2. Розвиток загальних здібностей дітей: стимулювання досягнень у різних видах діяльності для розвитку загальних здібностей.

3. Створення умов для розвитку творчих здібностей та обдарованості: забезпечення необхідних умов для розвитку творчих здібностей та обдарованості учнів.

4. Розробка ефективних методів дослідження динамічних характеристик здібностей: розробка методів, що дозволяють ефективно вивчати зміни в динаміці розвитку здібностей учнів.

5. Розробка організаційно-педагогічних методів управління розвитком здібностей дітей: вивчення вікових, соціально-психологічних та діяльнісних закономірностей розвитку здібностей та обдарованості. Розробка методів управління розвитком здібностей, що враховують зазначені закономірності.

Створення моделі ефективної взаємодії між школою, батьками, позашкільними закладами та органами місцевого самоврядування в розвитку здібностей та обдарованості: Визначення оптимальних моделей співпраці між зазначеними стейкхолдерами для досягнення максимальної ефективності у розвитку здібностей та обдарованості учнів.

Отже, програма О.Л. Музики [2] фокусується на створенні умов для розвитку творчих здібностей та обдарованості, використовуючи комплекс

педагогічних та організаційних методів для досягнення високого рівня розвитку особистості учнів.

Програма ціннісної підтримки розвитку здібностей та обдарованості «Три кроки» спрямована на гармонізацію взаємин між індивідами, підвищення адаптивності особистості в сучасному суспільстві та забезпечення її психологічної комфортності.

Розвиток здібностей в цій програмі розглядається як засіб досягнення цих стратегічних цілей. Програма може бути реалізована на різних етапах навчання в початкових, середніх і старших класах, з урахуванням особливостей вікового і соціального розвитку учнів.

Перший крок. Однією з основних завдань педагогічного колективу є забезпечення успішності кожного учня у конкретній сфері діяльності, незалежно від того, чи є це навчальна, чи позанавчальна сфера. Головний акцент робиться на тому, щоб кожен учень відчував себе успішним у якомусь аспекті свого життя.

Другий крок. Спрямована на виховання у педагогічному колективі, учнів і їхніх батьків уміння цінувати досягнення дітей та приймати позитивну оцінку. Враховуючи соціокультурний контекст, де частіше вживаються методи критики та покарання, програма прагне розвивати культуру позитивного взаємовідношення та поцінування.

Третій крок. Одним з центральних завдань школи є забезпечення того, щоб на кожному етапі навчання кожен учень досягав успіху принаймні тричі у різних сферах діяльності. Це завдання є складнішим, але водночас визначальним для успішності програми. Важливо враховувати психологічні аспекти, такі як переорієнтація учнів на нові види діяльності після досягнення певних успіхів, розвиток різноманітних напрямків самореалізації для всіх учнів та подолання релятивності успіху.

Варто визначити, що з точки зору методичного та психологічного забезпечення, третій крок є найскладнішим і водночас ключовим. Серед основних викликів – ефективна переорієнтація учнів, забезпечення необхідною

кількістю напрямків для самореалізації, а також подолання релятивності успіху, щоб кожен учень відчував себе унікальним і цінним у будь-якому досягненні.

2.2 Метод Едварда де Боно «Шість капелюхів мислення»

На думку Е. Фромма [28] «Креативність – це здатність дивувати, знаходити рішення в нестандартній ситуації, спрямованість на нове і вміння глибоко усвідомлювати власний досвід. Креативність це: продуктивність – багатство ідей, асоціацій, варіантів розв'язання проблеми; гнучкість - здатність швидко змінювати способи дії, легко переходити від одного класу об'єктів до іншого; оригінальність – рідкісність, унікальність, незвичайність способу розв'язання проблем».

Метод «Шість капелюхів мислення», розроблений сучасним західним психологом Едвардом де Боно [11] (19 травня 1933 – 9 червня 2021), становить цілісний підхід до творчого та системного мислення, який інтегрує концепції латерального та паралельного мислення. Термін «латеральне мислення» він вперше ввів у психологію творчості у 1967 році який було занесено до Оксфордського словника англійської мови. Едвард де Боно автор книги «Шість капелюхів мислення» в якій він розкриває свій однойменний метод. Основна ідея цього методу полягає в тому, що «латеральне мислення» та концепція паралельного мислення є специфічними процесами обробки інформації, спрямованими на зміну існуючої стереотипної моделі сприйняття навколишньої дійсності. Отже, розглянемо спочатку властивості латеральне мислення.

Термін «латеральне» вказує на рух убік, тобто на зміну напрямку мислення від стандартних або лінійних підходів до навчання або розв'язання проблем. Латеральне мислення спрямоване на групування вихідних елементів у найбільш незвичних та неочікуваних сполученнях. Цей процес дозволяє створити нове розуміння, навчання та нові підходи до міжособистісної взаємодії.

Едвард де Боно підкреслює, що «латеральне мислення» може бути розвинутим і вдосконаленим через спеціальні методи та вправи, які сприяють розвитку творчого потенціалу особистості у будь-якому віці та в будь-якій соціальній сфері. Цей підхід дозволяє розширити можливості розв'язання проблем та збільшити креативний потенціал людини, сприяючи розвитку нестандартного і нелінійного мислення. Це означає використання новаторських та неочікуваних підходів до розв'язання проблем, що виходять за рамки традиційних методів.

У своїй книзі «Шість капелюхів мислення» Едвард де Боно пояснює відмінності між двома типами мислення – «реактувальним» і «навмисним». «Реактувальне» або реактивне мислення подібне до водіння автомобіля, де приймаються швидкі рішення на основі сигналів і обставин. Це мислення обмежене тимчасовими інформаційними обмеженнями й характеризується реакцією на події. «Навмисне мислення» натомість вимагає об'єктивності та нейтрального підходу, схожого на створення карт або планів. В цьому випадку предмет вивчається більш глибоко і з урахуванням багатьох аспектів, замість простої реакції на події.

Отже «латеральне мислення» спрямоване на генерацію нових ідей та відхід від усталених стереотипів і поглядів, а також на зміну парадигм, замість пошуку доказів або підтверджень існуючих концепцій. Основною метою «латерального мислення» є досягнення евристичного моменту, коли неочікувана або малоймовірна лінія мислення приводить до нових та ефективних ідей.

Основними завданнями «латерального мислення» є надходження до розв'язання проблеми не лише з точки зору правильності, але й з точки зору ефективності, а також позбавлення від усталених моделей та стереотипних схем мислення. Принципи «латерального мислення» включають:

1. Усвідомлення стереотипних ідей та поглядів як основи для подальшого їх переосмислення.

2. Пошук різних підходів та перспектив для аналізу явищ і розв'язання проблем.

3. Звільнення від жорсткого контролю логічного мислення, що дозволяє допускати більш нетрадиційні думки.

4. Використання випадку та неочікуваних обставин для генерації нових ідей.

5. Розуміння того, що кожен кут зору на питання або проблему є лише одним із багатьох можливих підходів.

6. Відкидання суджень та оцінок, щоб сприяти вільному потоку ідей.

Як вихідна цього процесу – генерація нових підходів та ідей, які можуть відрізнятися від усталених концепцій та розширювати можливості думки. Ці принципи сприяють розвитку креативного та нетрадиційного мислення, сприяючи створенню інноваційних рішень та підходів до проблем.

Метод «Шість капелюхів мислення» Едварда де Боно є простим та практичним способом розвитку навичок практичного мислення для більш об'єктивного сприйняття інформації, незалежно від сфери застосування. Цей метод базується на концепції рольової гри, де кожна людина може приймати різні ролі, представляючи різні підходи та точки зору щодо проблеми чи ситуації. Капелюхи, які відповідають певним кольорам, символізують конкретний режим мислення та підходу до аналізу і розв'язання проблем. Змінюючи капелюхи, люди можуть змінювати свої ролі та точки зору, дивлячись на проблему з різних сторін.

Цей метод [29] допомагає переходити від автоматичного мислення до навмисного й уважного. Він сприяє кращому сприйняттю та аналізу інформації та ситуацій. «Шість капелюхів мислення» служать яскравими ідіомами, які сигналізують людині про необхідність зміни підходу до розгляду проблеми й дозволяють їй взяти на себе відповідну роль для більш об'єктивного та систематичного аналізу.

Ідея методу полягає в тому, що застосування шести незалежних типів мислення у процесі вирішення практичних завдань може допомогти подолати три основні проблеми:

1. Зайві емоції: оцінка певної ситуації з різних точок зору допомагає приймати рішення, проводячи комплексний аналіз у шести незалежних рівнях. Це дозволяє зменшити вплив емоцій на процес прийняття рішень.

2. Розгубленість: підвищена складність завдання може викликати невпевненість у власних силах. Концепція паралельного мислення дозволяє систематично підходити до вирішення завдання, збираючи факти й оцінюючи всі аспекти ситуації.

3. Непослідовність: застосування цього підходу допомагає структурувати інформацію за окремими ознаками, використовуючи системний підхід до розв'язання проблеми та залишаючи місце для творчості .

Підхід Едварда де Боно базується на аналізі ситуації з різних ракурсів та залученні різних типів мислення для досягнення більш об'єктивних і ефективних результатів в процесі вирішення практичних завдань. Метод «Шести капелюхів» є психологічною рольовою грою, де кожен капелюх певного кольору символізує певний режим мислення та підходу до розв'язання проблем. Ось короткий опис кожного капелюха та послідовність висловлення думок представниками кожного типу мислення:

1. Білий капелюх (білий) – фокусування на інформації. Представники цього капелюха аналізують відомі факти та цифри, оцінюють, які відомості відсутні та як можна їх отримати.

2. Червоний капелюх (червоний) – увага до емоцій і інтуїції. Представники цього капелюха висловлюють свої інтуїтивні враження та емоції щодо ситуації без деталей та міркувань.

3. Чорний капелюх (чорний) – оцінка недоліків, ризиків та загроз. Представники цього капелюха аналізують ситуацію з точки зору негативних аспектів та можливих проблем.

4. Жовтий капелюх (жовтий) – дослідження можливих успіхів та переваг. Представники цього капелюха шукають позитивні аспекти та оптимістичні прогнози для обговорюваного об'єкта.

5. Зелений капелюх (зелений) – пошук альтернатив та генерація ідей. Представники цього капелюха стимулюють творчий процес та пропонують нові підходи до розв'язання проблеми.

6. Синій капелюх (синій) – управління процесом дискусії та підсумовування. Представники цього капелюха координують обговорення та оцінюють користь та ефективність методу в контексті конкретної ситуації.

Послідовність виступів представників кожного капелюха може бути змінена в процесі дискусії, залежно від цілей обговорення та активності учасників гри, але є одне виключення – після чорного капелюха жовтий, не навпаки. Тобто завжди пошуком позитиву підсумовуються критичні зауваження, та пошук недоліків. В цьому основний сенс цього методу.

Концепція паралельного мислення, з іншого боку, підкреслює можливість розглядати ситуацію з різних точок зору одночасно. Це дозволяє розширювати спектр розгляду ідеї та збагачувати процес прийняття рішень через врахування різних поглядів. Концепція паралельного мислення: це один з ключових організаційних засобів в загальному підході до процесу мислення, який допомагає нам збагачувати та розширювати наше розумове сприйняття світу. Паралельне мислення відкриває перед нами можливість одночасного використання різних розумових стратегій та підходів для розв'язання проблем і здійснення аналізу складних ситуацій.

Паралельне мислення передбачає спробувати підійти до проблеми чи завдання з декількох різних точок зору одночасно. Цей підхід може містити аналітичне мислення, творче мислення, критичне мислення та інші види розумової діяльності. Ця стратегія допомагає нам отримати більше повні й глибші інсайти щодо проблеми, оскільки різні підходи можуть привести до різних аспектів її розуміння.

Паралельне мислення також важливо в контексті міждисциплінарного мислення, де знання та методи з різних галузей науки та інших галузей життєдіяльності людини можуть бути поєднані для аналізу проблем і знаходження рішень. Здатність дивитися на проблему з різних точок зору дозволяє нам створювати нові зв'язки та інноваційні рішення.

Паралельне мислення може бути важливим модератором розумової діяльності, допомагаючи нам вибирати той підхід, який найкраще відповідає конкретній ситуації. Використання різних розумових стратегій може підвищити нашу гнучкість та здатність до адаптації, що допомагає досягти найкращих результатів в різних контекстах. Таким чином, паралельне мислення має дивергентно-конвергентні властивості та відіграє важливу роль у загальному підході до розумової діяльності, допомагаючи нам більш ефективно розв'язувати проблеми та розширювати наше розумові горизонти.

Здійснений аналіз, дає змогу дійти висновку, що метод «Шести капелюхів» базується на властивостях латерального та концепції паралельного мислення. Цей метод є дієвим інструментом який можна використовувати для розв'язання проблем і аналізу ситуацій шляхом розгляду їх з шести різних, незалежних точок зору. Цей метод є психологічною рольовою грою, яка дозволяє розглядати одну і ту ж проблемну ситуацію або ситуацію з різних перспектив. Це допомагає сформувати повніше уявлення про об'єкт дослідження та оцінити його переваги та недоліки як на логічному, так і на емоційному рівні.

Метод «Шести капелюхів» створений з метою поліпшення процесу прийняття рішень і сприяє більш об'єктивному та ретельному аналізу проблемних ситуацій, допомагаючи враховувати різні аспекти та перспективи. Кожен із шести капелюхів представляє певний спосіб розгляду ситуації, такий як логічний, емоційний, негативний, позитивний, творчий та організаційний.

Цей метод допомагає розвивати більш глибоке розуміння проблеми та допомагає приймати більш обґрунтовані рішення. На нашу думку, цей метод є практичним підтвердженням гіпотези нашого дослідження. Саме в цьому

методі креативне мислення розкриває нові горизонти мисленнєвих процесів та є тою детермінуючою силою в структурі «soft skills» у підлітковому віці.

2.3 Практичні рекомендації щодо розвитку креативного мислення на уроках з фаху у музичній школі

Розроблені нами рекомендації спираються на 27-и річний досвід роботи в закладах позашкільної освіти (музична школа та школа мистецтв), також на досвід кількох років роботи сумісником в загальноосвітньому закладі (гімназія) і спрямовані на створення умов розвитку мислення і креативного мислення зокрема, а також формуванні на основі цього розвитку системи навичок «soft skills», тому що сама природа креативного мислення спрямована на прояв новаторства у суспільному житті. Креативне мислення ніби підживлює одні навички, іншим дає поле для розвитку такі як критичне мислення, емоційний інтелект, організовує таку важливу навичку і стимулює її розвиток як тайм-менеджмент, що є терапевтичним впливом на прояви прокрастинації у підлітковому віці тощо. З іншого боку «Шість капелюхів мислення» спрямовані на терапевтичну допомогу, корекцію, наскільки це можливо, в стосунках між підлітком та його однолітками, між підлітком і викладачем, між підлітком і його батьками. Це дуже впливає на загальний розвиток підлітка і зокрема на рівень його креативності та креативного мислення та рівня прояву «soft skills».

Ми рекомендуємо використовувати цей метод в індивідуальній роботі з підлітком на уроках зі спеціальності та у групових заняттях, таких як ансамбль або оркестр, а також в спілкуванні із батьками учнів. Це допомагає злагодженню колективу, відчуття важливості кожного з його учасників.

Ще одна перевага – розвиток словникового запасу підлітків, вміння зосередитись на предметі обговорення, емоційної свободи, розкутості та довірі своєму оточенню однодумців.

Адаптація методу Едварда де Бона полягає у використанні на уроках з фаху та більшою мірою пов'язана зі сферою знань, умінь і навичок які

набуваються в музичній школі в процесі навчання виховання та розвитку. Також використовуючи цей метод ми розвиваємо у дитини процеси мислення, мовлення і розуміння через фіксацію – процес виконання на інструменті, або запису нотами того, що почув/почула.

Згідно з теорією Л. С. Вигоцького, розвиток дитини визначається не лише фізичним віком, але і двома іншими віковими концептами: актуальним віком та зоною найближчого розвитку. Актуальний вік вказує на індивідуальний рівень розвитку дитини, який може відрізнитися від загального фізичного віку. Зона найближчого розвитку являє собою той рівень, який дитина може досягти з допомогою дорослого.

Введення дитини в зону найближчого розвитку це вихід із зони комфорту в зону невизначеності та набути новий досвід. Допомагаючи дитині зрозуміти та опанувати цю зону, дорослий сприяє її індивідуальному розвитку. Зона найближчого розвитку стає зоною актуального розвитку, що свідчить про досягнення дитиною нового рівня в розвитку.

Застосування принципу дворівневого розвитку в навчанні, у поєднанні зі стратегічним баченням О.Л. Музики та методикою Едварда де Боно, сприяє насиченню навчального процесу. Це поєднання навчання, виховання та розвитку готує підлітка до дорослого життя, створюючи комплексний підхід до освіти.

Форми роботи з дітьми у музичній школі на уроках з фаху:

1. Індивідуальна: учень - викладач або викладач - учень – залежно від того хто одягне синій капелюх. Темі обговорення: підготовка до виступу, розгляд планів на майбутні заняття. Загальний психоемоційний стан учня/учениці.

2. Робота в групі (ансамбль, оркестр).

3. Співпраця з батьками: індивідуально або на батьківських зборах.

4. Обговорення образу музичного твору який вивчає учень/учениця.

За дослідженнями гештальтного напрямку у психології від самого початку у дитини виникає певний загальний образ – не його частини, а вже цілісний, але

він може бути різної якості: від дуже розпливчастого до чіткого та зрозумілого врешті це залежить від розкритості здібностей дитини до процесів інтеріоризації та екстеріоризації. Програма допомагає зробити цей образ різнобарвним та більш зрозумілим і процес музикування стає свідомим та цікавим як для виконавця, так і для слухача. Тут методологія програми спирається на теорію фаз розвитку за Я. Пономарьовим. Ці рекомендації дуже гарно працюють в роботі з ансамблем коли обговорюються ролі кожного інструмента у створенні загальній картині образу виконуваного твору. Після такого обговорення ансамбль стає єдиним організмом. Приклад такої роботи – виступ ансамблю «Хлопці Запорожці» який існував 3 роки поки діти не стали випускниками музичної школи. Темою обговорення може бути психоемоційний стан учня тут і зараз. Це має терапевтичний ефект. Коли підліток проговорює він одночасно аналізує, усвідомлює подію на різних рівнях сприйняття. Це допомагає корегувати психоемоційний стан учня і налаштовувати його на заняття. Усвідомлення – це крок до одужання.

Підсумовуючи ми розробили візуальну модель за допомогою якої можна проаналізувати свій психоемоційний стан та як креативне мислення знаходячись в структурі «soft skills» впливає на їх формування.

Допоміжні вправи:

1. На природі або залі. Вміння орієнтуватись у просторі напонамацки. Ведучий означає дві лінії старт та фініш. На відстані не менш 3 метрів не більш 8 метрів. Завдання зупинитися на лінії фініш інтуїтивно відчуття де саме треба зупинитись. Другий етап – це теж саме, але робота в парі. Третій етап – це всі учасники беруться за руки і як єдиний організм йдуть до фінішної лінії. Тут відчуття і групи й особистісні сприйняття де треба зупинитись. Soft skills на особистісному рівні, відчуття партнера, колективна робота.

2. Вимірювання особистого часу за Б. Цукановим. Це допомагає відчуття підлітку свій власний час, та по-іншому ставитись до нього. Це профілактика прокрастинаційних проявів у підлітка – задіє розвиток тайм-менеджменту.

3. Терапевтичний вплив на стосунки між підлітками та їх батьками:

- дезорієнтований тип стосунків (сувора атмосфера);
- амбівалентний тип стосунків (непоследовна поведінка батьків);
- тривожний тип (відсутність емоційного зв'язку, дистанціювання);
- надійний тип прив'язаності (діти можуть покластися на дорослих за Дж. Боулбі [30]).

Ще можна використовувати такі теми до обговорення: фільмотерапію, казкотерапію тощо.

Тренінгова вправа: «Скалка – колода»

Ця тренінгова вправа спрямована на розвиток в учасників навичок саморефлексії та відкритості до власних можливостей та недоліків. Мета тренінгу полягає в тому, щоб учасники зрозуміли, що їхні власні переконання та впливи зовнішнього середовища можуть впливати на їхню поведінку та сприйняття свого потенціалу.

Введення (10 хвилин):

У вступі ведучий пояснює мету тренінгу та коротко визначає метод «Шість капелюхів мислення» Едварда де Боно. Цей метод допомагає учасникам дивитися на питання з різних точок зору, що сприяє розширенню їхнього мислення.

Пояснення теми «Скалка – колода» (10 хвилин):

Ведучий пояснює алегорію «Скалка – колода», де скалка визначає те, що дратує учасників у їхньому оточенні, а колода – те, що заважає їм бачити свої справжні можливості. Ця мета допомагає відкрити для учасників їхні власні перешкоди та можливості для розвитку.

Основна частина (40 хвилин):

Коло обговорення:

Вибір ролі «Скалка» чи «Колода» (10 хвилин): Учасники обирають, якою роллю вони хочуть бути – «скалкою» чи «колодою». «Скалка» ділиться тим, що викликає роздратування в оточенні, а «колода» розповідає про те, що заважає їй реалізувати свій потенціал.

Групове обговорення (20 хвилин): Групи «скалка» та «колода» формуються, і кожна група обговорює, як можна покращити або зменшити вплив «скалки» чи «колоди». Використовуються різні капелюхи для забезпечення об'єктивності і різних поглядів.

Перемикання поглядів (10 хвилин): Учасники змінюють свій вибір ролі і повторюють обговорення, щоб зрозуміти обидві сторони ситуації.

Прикінцева частина (10 хвилин):

Висновки проводяться за допомогою синього капелюха, який сприяє логічному мисленню та аналізу. Ведучий робить підсумок, стимулюючи учасників розмірковувати, як вони можуть використати отримане розуміння у своєму житті. Кожен учасник має можливість висловити свої власні висновки, використовуючи синій капелюх.

Таким чином, тренінг завершується, наголошуючи на важливості відкритості та саморефлексії для особистого росту кожного з учасників.

ВИСНОВКИ

Проведене теоретично-методологічне дослідження довело, що саме креативне мислення є тим детермінуючим чинником розвитку м'яких навичок, яке забезпечує ефективність мислення у контексті багатоваріантності розв'язання проблем і вирішення завдань різного рівню складності, що є значущо необхідним для самореалізації в сучасному світі. Саме креативність мислення сприяє підвищенню рівня сформованості «soft skills» навичок, а відтак самоприйняття, орієнтації на ефективну самореалізацію та самовизначення підлітка в сучасному світі з позицій його суб'єктності власної життєдіяльності. Ми вважаємо, що послідовне й системне формування «soft skills» в контексті формування та становлення особистості в сукупності дають можливість в позитивному сенсі набути підліткам дорослості.

Магістерська робота відзначає, що розвиток креативного мислення в структурі «soft skills» вимагає інтегрованого підходу, який об'єднує теоретичне навчання, практичний досвід та постійний саморозвиток. Це особливо важливо в умовах сучасного швидкозмінного світу, де здатність адаптації та творчого мислення стають ключовими для успіху в будь-якій галузі життя. Враховуючи аналітичний (компонентний) підхід і факторний аналіз у теоретичній частині ми розкрили наукове бачення сьогодення на феномен психічної діяльності креативне мислення та «soft skills». Та ролі креативного мислення в структурі «soft skills». Практична частина формується на холістичному підході.

Наше дослідження базується на аналітичному (компонентному) та холістичному підході. Перша теоретична основана на аналітичному (компонентному) підході де розглядається окремо компоненти та їх взаємодія за допомогою факторного аналізу. Практична частина базується на теоретико-методологічному методі та холістичному підході в якому ми сприймаємо підлітка як систему яка взаємодіє з системою – групою своїх однолітків. І це вже про формування навичок «soft skills». До основи практичних рекомендацій

ми взяли метод «Шести капелюхів» Едварда де Боно який на нашу думку відповідає темі нашого дослідження та є практичним підтвердженням нашої гіпотези. В основу метода «Шести капелюхів» покладено принцип паралельного мислення. Саме цей метод допомагає розв'язувати проблему формування нової генерації людей яку ми озвучили на перших сторінках нашого дослідження.

Вплив креативного мислення на розвиток «soft skills» навичок у контексті наявних досліджень демонструють такі факти:

1. Розвиток інноваційних підходів в освіті: креативне мислення сприяє здатності думати за межами звичайних рішень і розробляти інноваційні підходи до розв'язання проблем.

2. Високий рівень спроможності до адаптації: креативні люди зазвичай легше адаптуються до змін в навколишньому середовищі та швидше знаходять нові шляхи досягнення цілей.

3. Збільшення продуктивності: креативне мислення допомагає знайти ефективніші шляхи виконання завдань і оптимізувати робочі процеси.

4. Розвиток комунікативних навичок: креативні люди часто можуть краще висловлювати й пояснювати свої ідеї, що покращує їх комунікативні навички.

5. Здатність до співпраці: креативне мислення може стимулювати співпрацю в групі, оскільки воно сприяє обміну ідеями та створює стимули для колективного розвитку.

6. Підвищення стійкості до стресу: здатність дивитися на проблеми з різних точок зору і знаходити креативні рішення може допомогти покращити стійкість до стресу.

7. Розвиток самосвідомості: креативні процеси можуть сприяти більшому розумінню своїх можливостей та слабкостей, що допомагає розвивати самосвідомість.

8. Сприяння самовираженню: креативне мислення надає можливість виразити себе і свої ідеї через мистецтво, дизайн, літературу та інші креативні способи.

Для досягнення поставлених цілей і реалізації завдань у підлітків використовуються методи, спрямовані на створення ситуації успіху та формування їх власного бажання досягти результатів в процесі навчання, який не базується на порівнянні з досягненнями інших та не залежить від складності опанованого матеріалу і темпу набуття компетентностей. Важливим є формування позитивної самооцінки, підвищення впевненості у власних здібностях та можливостях, сприяння ставленню до власних помилок як до фундаменту подальшого вдосконалення та розвитку, і створення мотивації для досягнення результатів у навчанні та особистому розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коваль А. Ш. Девіантний підліток у фазі вікової кризи. *Вісник Одеського національного університету* : Психологія Том 8, випуск 10, С 43-51.
2. Яланська С. П. Психологія творчості. навч. посіб.. 2-е вид. випр., допов. Полтава : Видавництво «Сімон», 2018. 182 с.
3. Навчально інформаційний портал НУБіП України. URL : <https://elearn.nubip.edu.ua/mod/book/tool/print/index.php?id=397169>
<http://eprints.zu.edu.ua/25862/1/%D0%BF%D0%B0%D0%B2%D0%BB.%E2%80%99..PDF> (дата звернення:01.10.2023).
4. Павленко В. В. Креативність : сутнісна характеристика поняття. *Креативна педагогіка*. Житомир : 2016. Вип. 11. С. 120–131. 154 с. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/25862/1/%D0%BF%D0%B0%D0%B2%D0%BB.%E2%80%99..PDF> (дата звернення:15.07.2023).
5. Яськів П. Креативність як чинник розвитку професійної компетентності майбутнього фахівця. *Психологія і суспільство* 2013. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/15948/1/127-128.pdf> (дата звернення:15.06.2023).
6. PISA-2021 : рамковий документ щодо оцінювання креативного мислення (чорновий варіант, третя редакція) / перекл. з англ. К. Шумової ; наукове редагування Т. Вакуленко, В. Терещенко ; передне слово та додатки А й Б Т. Вакуленко, В. Терещенко. Київ : Український центр оцінювання якості освіти, 2022. 131 с. URL : https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/PISA-2021_ramkovuj-dokument.pdf (дата звернення:15.06.2023).
7. Коваль Л. В. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи. Донецьк : Юго-Восток, 2009. 375 с.
8. Концептуальні підходи до виділення ознак креативності. *Креативна педагогіка. Наук.-метод. журнал Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки*. Вінниця : 2014. Вип. 8. С. 59-67.

9. Психологія творчості : курс лекцій з дисципліни для студентів денної форми навчання спеціальності 053 Психологія / укладач Костю С.Й., Мукачево: МДУ, 2018. с. 46

10. Зеленчук І. Концепція механізму творчості Віктора Клименка та можливості її використання для вдосконалення державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. URL : <http://archive.ndiu.org.ua/fulltext.html?id=1297>

11. Лобанова Н. М. Метод Шість капелюхів мислення Едварда де Боно для розвитку навичок роботи з інформацією. URL : метод «шість капелюхів мислення» едварда де боно для розвитку навичок роботи з інформацією (klovsky77.com.ua) (дата звернення:15.10.2023).

12. Максименко С.Д. Теоретико методологічні проблеми психології XXI століття : генетико креативний дискурс. Вісник НАПН України, 2022, 4(1) URL : <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4105> (дата звернення:15.10.2023).

13. Моляко В. О. Психология решения школьниками творческих задач. Київ : Рад. шк., 1983. 95 с.

14. Карпенко Н. А. Психологія творчості : навч. Посібник Львів : ЛьвДУВС, 2016. 156 с.

15. Щедровицький Г. Методологічна організація системноструктурних досліджень і розробок. *Психологія і суспільство*, 2004. № 2. С. 30–49.

16. Гештальт теорія та практика. URL : <https://psychologer.com.ua/heshtalt-teoriia-ta-praktyka/> (дата звернення:15.10.2023).

17. Балл Г. О. Психологічні аспекти гуманізації освіти. кн. для вчителя Рівне : 1996. 128 с.

18. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія. підручник для студ., аспір. та молодих викладачів навч. закладів Київ : Либідь, 1998. 560 с.

19. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості. *Обдарована дитина*. 2004. № 6. С. 2–9.

20. Креативні особистості: природа й тестування. URL : https://pidru4niki.com/84864/ekonomika/kreativni_osobistosti_priroda_testuvannya (дата звернення:15.10.2023).

21. Дімітрова-Бурлаєнк С. Д. Генеза поняття креативна компетентність у контексті психолого-педагогічних досліджень. *Збірник наукових праць Педагогіка та психологія*. Харків :2017. Вип. 58. С. 3–14.

22. Soft skills vs Hard skills у чому різниця? *Директор школи* : 4 (148) квітень 2019.

23. Федоренко Н. І. Soft skills як складова професійних компетенцій сучасного фахівця : в *INFO.ITTA Київ, Україна ОСВІТА Компетентнісний підхід в підготовці спеціалістів*. URL : <https://itta.info/soft-skills-yak-skladova-profesijnih-kompetencij-suchasnogo-faxivcu/> (дата звернення:15.10.2023).

24. Федоренко Н. І. Сучасні технології формування soft skills у студентів опп соціальні та медіакомунікації. Київ : Україна 196819@ukr.net URL : https://ir.kneu.edu.ua/items/54e3a106-4e54-4590-acdc-f761b1a39704_ (дата звернення:15.10.2023).

25. Біляковська О. Soft skills як необхідна складова якісної професійної підготовки майбутнього вчителя. URL : http://dlibra.bg.ajd.czest.pl:8080/Content/5918/14_Biljakowska_Rocznik_20.pdf (дата звернення:15.10.2023).

26. Психологічні теорії та підходи щодо особистості. Реферат Освіта.ua Психологія. URL : <https://osvita.ua/vnz/reports/psychology/29346/> (дата звернення:15.10.2023).

27. Енні М. П. Чому ми навчаємося до народження? TED відео : URL : https://www.ted.com/talks/annie_murphy_paul_what_we_learn_before_we_re_born (дата звернення:15.10.2023).

28. Загурська С. М. Розвиток креативності як психолого-педагогічна проблема сучасної освіти. *Народна освіта*. Електронне наукове фахове видання. URL : https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=6028 (дата звернення:15.10.2023).

29. Шість капелюхів : прийом-гра для розвитку критичного мислення. *Освітній проект На урок*. URL : <https://naurok.com.ua/post/shist-kapelyuhiv-priyom-gra-dlya-rozvitku-kritichnogo-mislennya> (дата звернення:15.09.2023).

30. Боулбі Дж. Теорія прив'язаності. TASlife Блог. 16.04.2021
URL : <https://taslife.com.ua/blog/attachment-theory> (дата звернення:15.10.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

ДЕВІАНТНІ ПРОЯВИ ПІДЛІТКІВ У КРИЗОВИХ СТАНАХ

Девіантні прояви підлітків у кризових станах такі як: сварки, прогули, зриви уроків, проблеми в родині, стрес та психосоматика(постійні хвороби), бійка, агресія, певний нігілізм по відношенню до оточення, депресивний стан [1].

На нашу думку, вагомою причиною цих станів є нерозвинуті канали творчого прояву особистості підлітка. Очевидно, що коли немає можливості проявити себе в позитивному сенсі реалізація стає деструктивною. Цей період життя людини досліджували багато науковців. Серед них Е. Еріксон, Л.С. Виготський, Дж. Біррен, І. Кон. У книзі «Дитинство і суспільство», опублікованій у 1950 році, Е. Еріксон популярно і чітко виклав свою концепцію відносно життєвого циклу. Він створив схему, що показує, як послідовно розгортається життя. Кожний щабель закінчується кризою. Причому криза розглядається не як катастрофа, а як переломний момент, період, пов'язаний із загостреною чутливістю і підвищеним потенціалом. Е. Еріксон обережно визначив, що він не розглядає весь розвиток людини як серію криз. В. Моляк вважає, що психічний розвиток особистості відбувається в процесі проходження через критичні точки. «Критична точка» характеризує моменти прийняття прогресивних або регресивних рішень. У цих точках людина отримує майбутнє – краще або гірше – але в будь-якому випадку змінене. Спираючись на дослідження стосовно підліткової кризи ми не завжди можемо точно визначити рамки, у яких криза починає діяти [1].

Сварки в підлітковому віці досить поширені та можуть бути частиною нормального розвитку підлітків. Цей період життя супроводжується інтенсивними фізіологічними, психологічними та емоційними змінами, і сварки можуть виникати з різних причин. Ось деякі фактори, які можуть призвести до сварок в підлітковому віці:

1. Незалежність і самоідентифікація: підлітки намагаються визначити себе і встановити свою незалежність. Це може призвести до конфліктів з батьками та іншими авторитетами, які намагаються контролювати їхні дії.

2. Зміни в емоційному стані: підлітки переживають емоційні коливання, і це може призвести до конфліктів з оточенням. Вони можуть ставати більші чутливими та легко роздратованими.

3. Соціальні відносини: підлітки встановлюють нові соціальні зв'язки, дружби та романтичні стосунки, і це може бути джерелом сварок, якщо вони відчують конкуренцію або ревності.

4. Спроби зростання та самовираження: підлітки експериментують зі своїм образом, музикою, стилем одягу тощо, і це може викликати конфлікти з батьками та оточенням.

5. Стрес та тиск: навчання, різноманітні соціальні питання та інші фактори можуть створювати стрес для підлітків, що може виявитися через сварки.

Сварки в підлітковому віці можуть бути нормальною частиною розвитку, але важливо, щоб батьки та дорослі надавали підтримку та сприяли вирішенню конфліктів. Важливо розвивати відкриту комунікацію, розуміння та емпатію, щоб допомогти підліткам подолати конфлікти та вчитися розв'язувати їх способами, які сприяють позитивним відносинам.

Прогули в підлітковому віці – це дія, коли підліток не відвідує школу або інше місце навчання без належних поважних причин і дозволу батьків чи опікунів. Прогули в цьому віці можуть мати різні причини й наслідки, які можуть впливати на освіту та розвиток підлітків. Ось деякі можливі причини та наслідки прогулів в підлітковому віці:

Причини:

1. Спроба уникнути стресу: підлітки можуть пропускати заняття як спробу уникнути негативних ситуацій або стресу, пов'язаного зі школою чи однолітками.

2. Спроба вираження протесту: деякі підлітки можуть прогулювати школу, щоб виразити свій протест проти правил, вимог чи обмежень, що їм накладають.

3. Соціальні чинники: зміни в соціальних відносинах, конфлікти з однолітками чи бажання проводити час із друзями можуть також призводити до прогулів.

4. Фізичне або психологічне здоров'я: проблеми зі здоров'ям, які можуть бути фізичними або психічними, можуть бути причиною прогулів.

Наслідки:

1. Зниження успішності: прогули можуть призвести до погіршення навчальних результатів та втрати академічної мотивації.

2. Порушення дисципліни: прогули можуть призвести до порушення дисципліни в школі та негативних взаємин із вчителями та адміністрацією.

3. Соціальні наслідки: прогули можуть призвести до втрати дружби з однолітками та ізоляції від соціальних груп.

4. Правові наслідки: у деяких випадках, довгочасні та систематичні прогули можуть призвести до юридичних наслідків для батьків або опікунів.

Важливо розуміти, що прогули можуть бути ознакою психологічних чи соціальних проблем підлітків, і їх варто серйозно вивчати та розв'язувати. Підтримка з боку батьків, педагогів та фахівців може бути важливою для того, щоб допомогти підліткам зміцнити їхню академічну та соціальну самодисципліну.

Зриви уроків або відмова від участі в навчанні в підлітковому віці також можуть бути поширеними та важливими для розуміння. Це може бути виразом різних психологічних, соціальних та особистих проблем у житті підлітків. Ось деякі можливі причини та наслідки зривів уроків в підлітковому віці:

1. Мотиваційні проблеми: підлітки можуть втратити мотивацію до навчання через невдоволеність своєю академічною успішністю, низьке самооцінювання або невідповідність навчальної програми їх інтересам.

2. Стрес і тиск: спроби впоратися зі стресом, конфліктами вдома чи соціальними проблемами можуть призвести до зривів уроків.

3. Психічні проблеми: деякі підлітки можуть стикатись з психічними розладами, такими як депресія, тривожність або аутизм, які можуть впливати на їхню здатність навчатися.

4. Вплив ровесників: груповий тиск і вплив однолітків можуть призвести до зривів уроків, коли підлітки намагаються підтримати статус або приєднатися до певних груп.

5. Проблеми в сім'ї: конфлікти в родині, розлучення батьків чи інші сімейні проблеми можуть впливати на академічний успіх підлітків.

Наслідки:

1. Погіршення академічних результатів: зриви уроків можуть призвести до погіршення успішності та відставання у навчанні.

2. Втрата можливостей: підлітки, які пропускають уроки, можуть втратити можливості для професійного розвитку та доступу до вищої освіти.

3. Соціальні наслідки: зриви уроків можуть призвести до відчуження від однолітків та ізоляції від соціальних груп.

4. Правові наслідки: у деяких випадках, тривалі та систематичні зриви уроків можуть призвести до юридичних наслідків для батьків або опікунів.

Для того, щоб допомогти підліткам, які мають зриви уроків, важливо встановити причину цих проблем і забезпечити їм необхідну підтримку. Професійні консультанти, психологи та вчителі можуть сприяти розв'язання цих питань і підтримати підлітків у подоланні труднощів у навчанні.

Проблеми в родині в підлітковому віці можуть бути досить складними й впливати на психологічний стан та поведінку підлітків. Цей період життя супроводжується інтенсивними змінами в розвитку, самоідентифікацією та соціальними відносинами, і ці зміни можуть впливати на стосунки в сім'ї. Ось деякі можливі проблеми в родині, з якими можуть стикатися підлітки:

1. Конфлікти з батьками: підлітки можуть починати боротися за більше автономії та незалежності, що може спричиняти конфлікти з батьками.

2. Несприйняття батьківських правил: підлітки можуть відмовлятися виконувати правила та обмеження, накладені батьками.

3. Родинні кризи: розлучення батьків, фінансові проблеми або інші кризові ситуації в сім'ї можуть впливати на психологічний стан підлітків.

4. Відчуження від сім'ї: деякі підлітки можуть відчувати відчуження або відмежовуватися від родини, шукаючи підтримку та ідентифікацію у різних соціальних групах.

5. Неспроможність бути сумісними та агресивність: підлітки можуть проявляти агресивну поведінку чи відмовлятися взаємодіяти з членами сім'ї.

6. Психологічні проблеми: сімейні конфлікти та проблеми можуть впливати на психічне здоров'я підлітків та викликати різні психологічні розлади.

Для того, щоб допомогти підліткам подолати проблеми в родині, важливо забезпечити відкриту комунікацію, розуміння та емпатію. Психологічна підтримка та консультування можуть бути корисними для сім'ї, яка стикається зі складними проблемами. Також важливо надавати підліткам можливість висловлювати свої почуття та думки, слухати їхні спостереження та допомагати знаходити конструктивні рішення для вирішення конфліктів та проблем в родині.

Важливо наголосити на необхідності підтримки підлітків у подоланні стресу та розвитку стресостійкості. Ефективна стрес-менеджмент програма, включаючи фізичну активність, релаксаційні техніки та психологічну підтримку, може допомогти знизити ризик розвитку психосоматичних хвороб у підлітків. Також важливо встановлювати відкриту комунікацію з підлітками та створювати сприятливе середовище для вираження їхніх емоцій та стресу.

Бійка, агресивна поведінка і нігілізм є досить поширеними явищами в підлітковому віці і можуть бути пов'язані з різними факторами. Ось кілька можливих причин та підходи до розуміння цих проблем:

1. Соціальні чинники: підлітки можуть відчувати соціальний тиск і вплив своїх однолітків, що може призвести до агресивної поведінки або бажання відзначитися через нігілізм.

2. Емоційні проблеми: негативні емоції, такі як гнів, розгубленість чи роздратованість, можуть сприяти агресивному поведінку або виразу нігілізму.

3. Проблеми в сім'ї: конфлікти в сім'ї, розлучення батьків або відсутність підтримки можуть впливати на психологічний стан підлітків і спричиняти негативну поведінку.

4. Психологічні розлади: деякі підлітки можуть стикатися з психологічними проблемами, такими як депресія чи тривожність, які можуть впливати на їхню поведінку.

Підходи до розв'язання цих проблем включають:

1. Комунікацію: важливо спілкуватися з підлітком, дозволити йому висловлювати свої почуття та думки та намагатися зрозуміти причини його поведінки.

2. Психологічну підтримку: якщо підліток виявляє агресію чи нігілізм через психологічні проблеми, важливо звернутися до фахівця-психолога чи психіатра для підтримки та лікування.

3. Створення позитивного оточення: спробуйте створити позитивне та сприятливе оточення вдома і в школі, яке сприяє розвитку позитивних цінностей та поведінки.

4. Розвивайте навички стрес-менеджменту: Вчити підлітків ефективним методам керування стресом і вираженням емоцій. Важливо розуміти, що поведінка підлітків може бути виразом їхніх потреб, емоцій та негараздів, і допомога в їхньому розвитку та адаптації є важливою.

Депресивний стан, або депресія, є психічним розладом, який характеризується почуттями пригніченості, суму, втрати інтересу до різних аспектів життя та зниженням енергії. Основні ознаки депресивного стану можуть включати:

1. Смуток та втрата інтересу: люди, що переживають депресію, часто почувають сильний смуток та втрату інтересу до раніше приємних або важливих справ.

2. Втрата енергії: депресія може призвести до відчуття втрати енергії, відчуття втоми та безсилля.

3. Порушення сну: сплячий розлад, такий як безсоння або надмірний сон, може бути супутнім явищем депресивного стану.

4. Зміни в апетиті та вага: деякі люди можуть втрачати апетит і худнути, тоді як інші можуть відчувати більший апетит та набирати вагу

5. Спроби самогубства: депресія може призводити до думок про самогубство та, в деяких випадках, спроб самогубства.

6. Втрата концентрації та прийняття рішень: люди з депресією можуть мати труднощі з концентрацією і вибором навіть незначних рішень.

7. Відчуття вини або безнадії: депресивний стан може супроводжуватися відчуттями вини, безнадії та низьким само поцінуванням.

Депресія – серйозний стан, і важливо отримати підтримку та професійну допомогу, якщо ви або хтось із ваших знайомих переживає цей розлад. Психотерапія, ліки та підтримка родини та друзів можуть допомогти керувати депресією і поліпшити якість життя. Отже, це надає нам підстави вважати, що підліток стикається з цими бар'єрами коли в його житті складаються несприятливі умови для розвитку власної креативності та творчих здібностей, а також він має низькі комунікативні якості. Девіації поведінки є тою зворотною стороною творчого розкриття підлітка.

Здійснений аналіз за концепцією В. Моляко, дає змогу дійти висновку, що розвиток креативного мислення під час формування в підлітковому віці само ефективної особистості заважають наступні фактори:

1. Обмеження варіантів: поширена ідея, що існує лише один правильний спосіб виконання завдання або лише одна правильна відповідь на запитання, обмежує можливості учнів розглядати альтернативні шляхи та рішення.

2. Підпорядкування авторитетам: культура, яка підкреслює необхідність підпорядкування і страх перед авторитетами, може здавати креативні ідеї й ініціативу у підлітків.

3. Строгий план занять: суворий контроль над планом проведення занять і вимогами до часу може обмежувати час та можливості для дослідження, експериментації та розвитку креативності.

4. Міф про рідкісність оригінальності: переконання, що оригінальність є рідкісною якістю, може робити учнів боязливими стосовно виразності своїх ідей і думок.

5. Розмежування знань: ідеї про чітке розмежування галузей знань можуть обмежувати перехід від одного предмету до іншого та розвиток міждисциплінарних підходів.

6. Стимування цікавості та допитливості може пригнічувати бажання учнів досліджувати й здобувати знання.

7. Нудьга та недооцінення розваги: вважати, що навчання і розв'язання проблем повинні бути завжди суворими й серйозними, може позбавляти учнів можливості вчитися з задоволенням та творчістю.

Для стимулювання креативного мислення важливо створювати середовище, в якому ці обмеження та переконання не перешкоджатимуть розвитку підліткової творчості та ініціативи.

За допомогою Піраміди потреб А. Маслоу та додавши до неї відзеркалену частину ми візуалізували наше бачення напряму актуалізації девіантних проявів у підлітковому віці від сварки до депресивного стану.

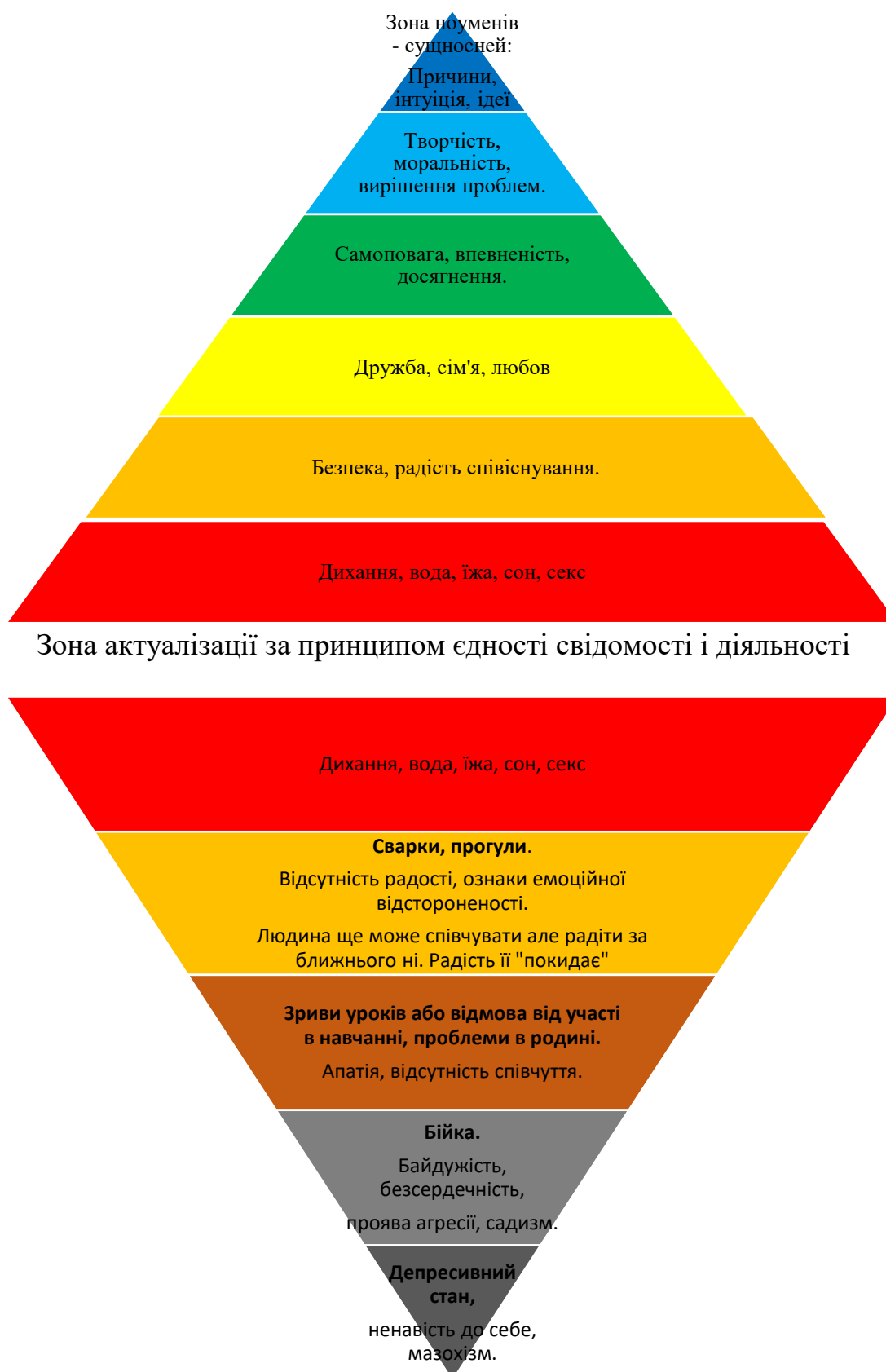

Рис. 1.1.